

Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці II
Кафедра філології

Реєстраційний № _____

Кваліфікаційна робота

АНАЛІЗ СОЦІАЛЬНО-ІСТОРИЧНИХ ЗМІН В ТРИЛОГІЇ РОМАНУ ЗОЛТАНА МІГЯЯ

НАДЬ «A SÁTÁN FATTYA»

Сабов Каталін Дьєвзевна

Студентка IV курсу

Освітня програма: 014 Філологія «Мова і література угорська»

Ступінь вищої освіти: бакалавр

Тема затверджена на засіданні кафедри

Протокол № _____ / 202_

Науковий керівник:

Чордаш Василь Васильович

викладач

Завідувач кафедрою філології:

Берегсасі Аніко Ференцівна

доктор габілітований, доцент, професор

Робота захищена на оцінку _____, « ___ » _____ 202_ року

Протокол № _____ / 202_

Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці II

Кафедра філології

Кваліфікаційна робота

Аналіз соціально-історичних змін в трилогії роману Золтана Мігая

Надь «A sátán fattya»

Ступінь вищої освіти: бакалавр

Виконала: студентка IV -го -го курсу

Освітня програма: 014 Філологія «Мова і література угорська»

Сабов Каталін Дьєвзевна

Науковий керівник: **Чордаш Василь Васильович**

викладач

Рецензент: **Берегсасі Аніко Ференцівна**

зав. кафедри, доктор габілітований, професор

Берегове
2021

II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola

Filológia Tanszék

TÖRTÉNELMI-TÁRSADALMI VÁLTOZÁSOK NAGY ZOLTÁN MIHÁLY A SÁTÁN FATTYA-TRILÓGIÁJÁBAN

Szakdolgozat

Képzési szint: alapképzés

Készítette: Szabó Katalin

IV. évfolyamos hallgató

Képzési program: 014 Filológia «Magyar nyelv és irodalom»

Témavezető: Csordás László

tanársegéd

Recenzens: Dr. habil. Beregszászi Anikó,

tanszékvezető professzor

TARTALOM

BEVEZETÉS	6
I. A SÁTÁN FATTYA-TRILÓGIÁRÓL	8
1.1. A sátán fattya	11
1.2. Tölgyek alkonya	13
1.3. A teremtés legnehezebb napja	15
II. TÖRTÉNELMI ÁTTEKINTÉS	17
2.1. „élni kell, élni muszáj”	18
2.1.1. Málenkij robot	18
2.1.2. Új világ	19
2.2. „az ember tűrjön engedelmesen, muszáj”	19
2.2.1. Egy diktátor és annak hagyatéka	20
2.2.2. Kolhoz, Hruscsov, '56	21
2.3. „ezt így nem bírom tovább”	21
2.3.1. Az 1960-as években	22
2.3.2. A vastagszemöldökű első elvtárs uralma	22
2.3.3. Gorbacsovi világ	23
2.3.4. Ködös jövő	24
III. TÁRSADALMI VÁLTOZÁSOK	25
3.1. Kárpátaljai látkép	26
3.1.1. 1944 előtt	26
3.1.2. 1944 után	27
3.1.3. 1953 után	33
3.1.4. Az 1960-as és 1970-es évek	35
3.1.5. Az 1980-as évek	37
3.2. Családi szerepek megváltozása	39
3.2.1. A nők helyzete az új rendszerben	40
3.2.2. A férfiak helyzete az új rendszerben	41
ÖSSZEGZÉS	44
PE3IOME	46
IRODALOJEGYZÉK	48

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
I. ПРО ТРИЛОГІЮ «ДИТЯ САТАНИ».....	8
1.1. «Дитя сатани»	11
1.2. «Занепад дубів»	13
1.3. «Найважчий день творення»	15
II. ІСТОРИЧНИЙ ОГЛЯД	17
2.1. «жити треба, жити мусай».....	18
2.1.1. «Маленький робота»	18
2.1.2. Новий світ.....	19
2.2. «людина має терпіти слухняно, мусай»	19
2.2.1. Диктатор і його спадщина	20
2.2.2. Колгосп, Хрущов, '56.....	21
2.3. «я так більше не витримаю».....	21
2.3.1. У 1960-х роках	22
2.3.2. Панування товстобрового першого секретаря.....	22
2.3.3. Горбачовський світ	23
2.3.4. Туманне майбутнє	24
III. СУСПІЛЬНІ ЗМІНИ	25
3.1. Закарпатський горизонт.....	26
3.1.1. До 1944 року.....	26
3.1.2. Після 1944 року.....	27
3.1.3. Після 1953 року.....	33
3.1.4. 1960-і і 1970-і роки	35
3.1.5. 1980-ті роки.....	37
3.2. Зміна сімейних ролей.....	39
3.2.1. Становище жінки в новому суспільстві	40
3.2.2. Становище чоловіка в новій суспільній системі	41
ВИСНОВКИ	44
РЕЗЮМЕ.....	46
БІБЛІОГРАФІЯ	48

BEVEZETÉS

Kárpátalja önálló egységként a XX. században született meg. Trianon után – mint több más határon túlra szakadt magyar közösség – az anyaországtól külön kényszerült létezni a kárpátaljai magyarság, és kiszolgáltatottá vált az éppen aktuálisan rajta uralkodó hatalmak kezében. Így történhetett meg az, hogy röpké száz év alatt öt gazdája is volt ennek a világtérképen jelentéktelennek tűnő kis földnek. Kárpátalja kicsiny mérete ellenére igenis nagy jelentőséggel bírt: Kelet és Nyugat kapujaként mindent láthatott, így minden szenvedés elérte, úgy mint a két világégés frontvonalai, a bukott oldal veszteségei és a győztesek kegyetlen megtorlásai.

Ez az állandó változás alapján forgatta fel a mindeddig békésen élő nemzetek életét, így az itteni magyarságét is, ami a II. világháború végén és után – a helyi német lakossággal együtt – a győztes szovjet szuperhatalom védtelen célpontjaivá váltak. Leereszkedett egy vasfüggöny, ami hosszú évtizedekre vágott el egy nemzetet, családokat és ismerősöket egymástól. Áthatolhatatlan határ állt ott, ahol azelőtt ilyet elképzelni sem tudtak volna. Magyar a magyarról évekig nem tudott semmit, ha mégis valamit megtudott, titokban. Mi történt ezután a vasfüggöny keleti részén? A külvilág számára többévtizedes titok maradt. Igazságtalan megtorlások, nemzetcsönkítés, ideológiai átnevelés – ez várt az itt élőkre. Erre a brutalitásra senki nem volt felkészülve.

A megpróbáltatásokat tetézte a gyász tagadása. Az áldozatok nem dolgozhatták fel a tragédiákat, hiszen arról, ami a lágerekben, a Gulágon, a börtönökben vagy a pincék mélyén történt, csupán szót ejteni is főbenjáró bűnnek számított. A teher viszont nem csökkent az emberek vállán és lelkében, csak gyűlt, és a rendszer felbomlása után átszakadt a gát. Beszéltek, mert beszélni kellett minderről. Még ha szavakba nem lehet önteni azt a borzalmat, amit az akkor élt emberek átvészelték. Így született meg többek között Nagy Zoltán Mihály *A sátán fattya* című alkotása, amit a *Tölgyek alkonya* követett, majd *A teremtés legnehezebb napja* zárt le. Egy trilógia, ami egy képként mutatta meg a ma élő embernek, hogy mi történt akkor, amikor hallgatni kellett. Nem könnyű olvasmányok. Az, ami ihlette, méginkább feldolgozhatatlan. Mondhatni, a szerző a lehetetlent kísérelte meg, és mégis sikerrel járt, hiszen az első kötettel a Kárpát-medencét rázta meg egy nő története a vasfüggöny sötétebb oldaláról.

Ám a történet, ami nem egyedi eset volt kis hazánkban, nem az utolsó seb volt, amit a kárpátaljaiakon ejtettek. Ilyen volt Tóth Mihály tölgyesének elvesztése, majd a felnőtt Istvánka beilleszkedésének nehézségei, aki nem csak „rossz vért” örökölt, de nagyapja

dilemmáit is. Egy család történetén keresztül egy kis nép története tárul fel, ami bemutatja, hogy hogyan változott meg az immár csupán történelemmé vált boldog békeidők után a társadalom. Ez a változás visszafordíthatatlan volt, és a mai napig kihat az itt élőkre.

Szakedolgozatomban Kárpátalja történelmi-társadalmi változásait vizsgálom meg Nagy Zoltán Mihály A sátán fattya-trilógiájának tükrében. A munka első felében a trilógiát mutatom be, a kötetek történetét, illetve a fogadtatásukat. A dolgozat második felében azokat a történelmi változásokat boncolom, amelyek végig követhetők a regénytrilógiában, vagyis a kommunista rezsim megjelenésétől későbbi „vendégeskedéséig”. Az utolsó részben pedig a társadalmi változásokat vizsgálom, amelyek megváltoztatták a nemzetközösség, a kisebb közösségek, a családok mindennapjait, valamint a férfiak és nők szerepét Kárpátalján.

A szakedolgozat célja a méltó megemlékezés és az ismert tények megerősítése mellett bemutatni, hogy hol mutatkoznak meg a kárpátaljai történelmi és társadalmi változások A sátán fattya-regénytrilógiában.

I. A SÁTÁN-FATTYA TRILÓGIÁRÓL

A kárpátaljai magyar irodalom második nemzedékéhez tartozó Nagy Zoltán Mihály (Nagybakta, 1949 –) 1983-tól publikál¹. A leghíresebb köteteinek, a Sátán-fattyá trilógiájának részei – *A sátán fattya*, *Tölgyek alkonya* és *A teremtés legnehezebb napja* – 1991 és 2004 között kerültek kiadásra². Horváth Sándor *A sátán fattya* első kiadásának előszavában felhívja a figyelmet arra, hogy Nagy Zoltán Mihály „*sajátos stílusban, sok esetben a szabadvers eszközeivel élve, képi hatásokra törekedve*” írta meg a kisregényt, ami a trilógia többi kötetére is igaz.

Az első részt, *A sátán fattyát* a kárpátaljai Hatodik Síp Kiadó jelentette meg 1991-ben. A történet az 1940-es évek második felében játszódik. Helyszíne javarészt egy kitalált kárpátaljai falu. A regény nagy sikert aratott, háromszor is kiadták. 2001-ben az Év Könyve Díjat kapott, a szerzőnek pedig a József Attila-díjat 2005-ben, továbbá az olvasók és a kritikusok elismerését egyaránt elnyerte³. „*A kárpátaljai magyar regény ért felnőttkorba, amelynek »testvéreit« Erdélyben, a Felvidéken vagy a Délvidéken az idő már jóval régebben – és több variációban – kihordta, de igazi jelentőségét nem önnön „kárpátaljisága” adja elsősorban*” – írta a mű kapcsán N. Pál József⁴, aki bár felfigyelt az apróbb hibáira, mégis „*a kényszerű számvetés és a nemzeti tudat újraszövésének szépírói példájának*” nevezte *A sátán fattyát*. „*A folyamatosan áradó belső monológban nemcsak egy tisztességét, két bátyját, szerelmét elveszítő érzékeny női lélek rejtelvei tárulnak fel a szakadatlan sorsverések közepette*” – írja a műről Elek Tibor⁵.

A művet nagy siker övezte, és más művészekre is nagy hatással volt. A könyv népszerűségének bizonyítéka az is, hogy több adaptációja is született: színpadi- és rádiójáték, valamint monodráma és nagyjátékfilm is készült belőle. Mindezek közül a legnagyobb visszhangja a 2017-meg jelent, Zsigmond Dezső által rendezett nagyjátékfilmnek volt, ami meglehetősen vegyes fogadtatásban részesült.

Tóth Menyhért kritikájában megfogalmazta, hogy⁶ bár nagyon jó alapanyagból merítették az alkotók, „*ötletelen végeredmény*” lett az, ami megszületett. A kritikus szerint – mint például Benke Attila szerint is⁷ – az alacsony költségvetés az oka ezeknek a

---

¹ Pál, 1990:180

² Kurmay, 2019:39

³ Lőrinc, 2017:11

⁴ N. Pál, 2001

⁵ Elek, 2000:548

⁶ Tóth, 2017

⁷ Benke, 2017

hiányosságoknak. Pozitívumként megemlíttette, hogy bár nem a légerek lakóit tette meg centrumnak az alkotó, mégis pontos képet ad arról, hogy mi történt a szögesdróton belül. Továbbá hiányolja a filmből a könyvben olvasható boldogabb jeleneteket, mint a táncmulatságok, amire Eszter visszaemlékezik.⁸ Gacsályi Sára pozitívan bírálta az alkotást. Megjegyzi, hogy nem egy könnyen fogyasztható alkotás. „*Hatásos, de keserű gyógyszernek*⁹” nevezte a filmet, amelyből kiemelte a színészek nagyvonalú játékát.

A sátán fattya-trilógia második része, a *Tölgyek alkonya*, 1996-ban jelent meg. Ám ez elődjéhez képest nem kapott nagy reflektorfényt. Penckófer János azt írja, hogy ez a regény is „*zavart keltő hosszúmondat*”¹⁰, továbbá felhívja a figyelmet az elbeszélő megváltozott szerepére: míg eddig Tóth Eszter narrált egyes szám első személyben, addig a *Tölgyek alkonyában* egy idegen szemszögéből meséli el a történetet egyes szám harmadik személyből. Ez a fajta narrációs megoldás azért is kedvező a regényt nézve, mert így jól tudja váltakoztatni a nézőpontokat: a szereplők mellett a propagandaszövegek is helyet kapnak, mintegy kontrasztként a gyakorlati és az elméleti világ között. Ennek kapcsán Penckófer János tanulmányában azt írja: „*a főszereplővé előlépett Történelem maga nem mesélhet, hát a szerző rákényszerült az egyes szám harmadik személy alkalmazására*”¹¹.

A regény főhőse már nem Tóth Eszter. Tulajdonképpen ennek a kötetnek a család két férfitagja a főszereplője, Tóth István és Tóth Mihály, illetve a kommunista rezsim, amely ésszerűtlen átalakításokat végez az élet valamennyi területén¹². A regény István beilleszkedését és Mihály sorvadását mutatja be. Vagyis az egyik szereplő pályája nehézkesen, de felfelé ível a történet szempontjából, míg a másiké le.

A történet az 1950-es évek elejétől az 1960-as évek második feléig játszódik¹³, és központi helyszíne továbbra is Szilas marad. A cselekmény tizenöt évet ölel fel¹⁴. Bár az első kötetben is sokat tudunk meg a nagyvilági és a kárpátaljai történésekről, közel sem annyit, mint a *Tölgyek alkonyában*. A kötetet olvasva szinte magunk előtt látjuk a szovjet „Kárpátöntúli területet”, a beinduló kolhoz-rendszert és annak minden hátrányát, valamint azt a fajta új szovjet világot, ami az egyenlőség nevében nyomott el mindenkit, aki az útjába mert állni. Molnár Krisztina kiemeli: a szerző kétpólusú világot prezentál, amelyben a jó és

---

⁸ Tóth, 2017

⁹ Gacsályi, 2017

¹⁰ Penckófer, 2000/4

¹¹ Penckófer, 1996:19

¹² Csordás, 2019:48

¹³ Penckófer, 1996:19

¹⁴ Uo.

a rossz ellentét teljesen elkülönül¹⁵. Az, hogy ki van a helyes, erkölcsös oldalon, mindig egyértelműen van ábrázolva¹⁶.

A szerző itt sem bízta a véletlenre a címadást: az első kötet a főhős fiáról kapta a nevét, aki az orosz katonáktól – vagyis a Sátántól – fogantatott erőszak által. A trilógia második részének megnevezése is meglehetősen borongós hangulatot kelt. A cím egyszerre utalt az elvesztett tölgyes bealkonyodására, valamint a tölgy birtokosának, asztalos Tóth Mihály halálára.

A tölgy a mitológiában egy jelentős növény. A görög hitvilágban úgy tartották, hogy a fa lélekkel bír. Emiatt nevezték a fákat drüaszoknak. A *drys* szó pedig görögül tölgyet jelent. A tölgyesekben nimfákat nagyon tisztelték és védték, hiszen drüaszoknak tekintették¹⁷. Úgy tartották, ha meghal a fa, a lélek is elszáll, aki pedig szándékosan pusztította el a fát (vagyis a lelket), az megtorlást kapott¹⁸. A tölgyek alkonya elérte Mihályt is. A mű tragédiája, hogy elvették Tóthék budaháti kiserdejét, Mihály pedig az azelőtti saját területére még csak ducskózni se mehetett. Ahogy a fák, Mihály is meghalt. Tulajdonképpen mindezért meglakolt a tölgyesek gyilkosa, hiszen a rendszer, ami elvette a tölgyest, végül felbomlott.

Ezzel párhuzamban az immár felcseperedett Istvánka felemelkedik, falujában elismert ember lesz a hobbija által. A *Tölgyek alkonya* sem tudott felemelkedni az első rész elismertségéhez és népszerűségéhez. Bertha Zoltán lazább kompozíciót és a jellemábrázolási fogyatékoságokat emelte ki a regény gyenge pontjaiul¹⁹. Márkus Béla egyenesen kudarcként tekint rá *A sátán fattya* után. Ezzel kapcsolatban írt tanulmányában annak a reményét fejezte ki, hogy a harmadik rész a második gyatraságait majd sikeresen elfedi²⁰.

A trilógia zárása, *A teremtés legnehezebb napja*, 2004-ben jelent meg, *A sátán fattya* megjelenése után tizenhárom évvel²¹. A történet az 1960-as évek végén kezdődik, és a késő 1980-as években ér véget, a Szovjetunió gyengülésekor. Helyszínét tekintve ez a legmozgalmasabb kötet, hiszen Szilas mellett több helyszíne játszódik, ám ezek nincsenek név szerint említve. Terjedelmében is ez a leghosszabb könyv, ugyanakkor a cselekmény alatti időintervallum tekintetében is rekorder a trilógia darabjai között. „*Egyetlen nagy lélegzetvétellel elmondott élettöredék*” – írta az egyetlen mondatból álló mű kapcsán Jakab

---

¹⁵ Molnár, 2014:80

¹⁶ Uo.

¹⁷ Vallas, 2010: 466–467

¹⁸ Zamarovský, 1970:137

¹⁹ Bertha, 2000

²⁰ Márkus, 2000:550

²¹ Peckófer, 2011:66

Bálint Mihály²². Érdeemes azt kiemelni a kötet kapcsán, hogy míg az első két kötet múlt idejű, addig a harmadik jelen időben meséli a történéseket.

Ez a történet ismét más narrációból van megszólaltatva. Míg az első kötet egyes szám első személyben, a második könyv egyes szám harmadik személyben, addig a harmadik rész egyes szám második személyben meséli el az immár felnőtt férfivá vált István életét követve.²³ Ezt a fajta narrációt először a *Fehér eperben* használta a szerző²⁴. Penckófer János a könyv kapcsán kiemeli, hogy a történet morális szálakkal van átszöve²⁵.

A cselekmény szempontjából ismét egyszemélyessé válik a történet. A *Tölgyek alkonyában* futballista álmokat – és labdákat – kergető István immár felnőtt férfi, és az ő mindennapjait ismerjük meg, ahogy öntudatra ébred és éli az életét a szovjet Kárpátalján. A történet alatt jellemében nagy fejlődés megy végbe, megannyi etikai dilemmával kell szembenéznie. A cím bár bibliai háttérűnek tűnhet, de igazából Istvánra utal, akinek mondhatni mindig újból kellett teremtenie magát, a nulláról kezdenie a lelkiismerete miatt. A harmadik rész nem váltotta be Márkus Béla fent említett reményeit: a befejező rész sem emelkedett *A sátán fattya* fölé. A regénytrilógia kapcsán Csordás László megjegyzi, hogy a második és harmadik rész sem színvonalával, sem esztétikailag, sem poétikailag, sem pedig nyelvi gazdagságát tekintve nem ér fel az első részhez²⁶.

A trilógia kapcsán megjegyzendő, hogy bár egy fiktív kárpátaljai falu a helyszíne, és a szereplői szintén kitaláltak, a történések, amelyek a könyvben szerepelnek, bárkivel megtörténhettek, és meg is történtek. Viszont azok a történelmi momentumok, illetve az a társadalmi légkör, ami a könyvekben szerepelnek, valóságok, szinte szociográfiai pontossággal jegyzik le a Szovjetunió kötelékébe került Kárpátalja – avagy akkori hivatalos neve szerint Kárpátontúli terület – történelmét.

1.1. A sátán fattya

A trilógia első kötete a második világháború végéhez közelítve, 1944. december elsején kezdődik. A szilasi asszonyok a szolymai lágerebe igyekeznek, hogy ételt vigyenek és hírt kapjanak a háromnapos munkára elment férfiak felől. A nők a hosszú útra csapatostul indulnak. A lakosság már ekkor érzi, hogy valami negatív irányba változott el, hiszen az a bizonyos három nap már rég eltelt. Az asszonyok között egy fiatal lány is van, a történet

---

²² Jakab, 2005

²³ Kurmai, 2019:36

²⁴ Farkas, 2018:201

²⁵ Penckófer, 2011:66

²⁶ Csordás, 2019:48

narrátora, asztalos Tóth Mihály lánya, Tóth Eszter, aki apjának, Ferenc bátyjának és a vőlegényének, Székely Pistának visz ételt. Anyja elővigyázatosságból öregasszonyos ruhát ad rá, hogy ne szúrjon szemet a fiatalsága senkinek. Ám a lepel lehullik, amikor a lágerben szembesülnek a zord valósággal: a már ötszörösen letelt háromnapon nem egyszerűen jóvátételi munkálatokra fogták be a férfiakat, hanem foglyul ejtették őket. A katonák nem engedték az asszonyokat a férfiakhoz, sokan emiatt attól tartottak – jogosan –, hogy az étel nem jut el a foglyokhoz. Kétségbeesett dulakodás kezdődik, ahol Eszter lelepleződik. A katonák ezt látva elviszik, megerőszakolják, majd kidobják. A történeteknek Szilason híre megy, de az igazsággal ellentétben azt állítják, hogy Eszter katonakurvának állt. A sorsa megpecsételődik: *„rajtam a bélyeg, / a Jóisten se mossa le, / hallgass a nevem, / jussom a megvetés”*²⁷.

Időközben Eszter apja, Tóth Mihály hazakerül, egyedül. Elsőszülött fiát, Ferencet, továbbviszik a katonák. Mihály is tudomást szerez a történetektől – előbb a falu által kreált pletykával, és csak azután az igazsággal. Először megveri a lányát, mivel elhiszi azt, amit a falu szájáról hallott, majd amikor látta, hogy a lánya ártatlan az ügyben, melléáll, és a legerősebb támogatója lesz anyja mellett.

Amikor Eszter megtudja, hogy gyermeket vár, előbb abortuszt akar végrehajtani: *„adott anyám tanácsot, / üljek felváltva forró és hideg vízbe, vessem le magam / magas helyről, igyak ezt, igyak azt, / mind megcsináltam naponta, a szuszékről ugráltam / le s fel, egész február folyamán, hasztalan, / akkor anyám másat gondolt, / elmegyünk Terkához, babrálja ki belőled”*²⁸. Ám az utolsó pillanatban meggondolja magát. Ám a szégyent nem tudja feldolgozni, így később öngyilkosságot kísérel meg. A nagyvilágban eközben véget ér a második világháború, és Szilas hivatalosan is vörös uralom alá kerül, és ezzel egy teljesen új társadalmi berendezkedés veszi kezdetét a faluban, ahol az eddig senkiből urak lesznek.

A gyermek megszületik, de sajnos sem békét, sem örömet nem hoz a családba. Egyedül Eszter húga, Irénke örül ennek, mivel ő nem tud az erőszakról. A kisfiú az István nevet kapja. Ez a gyerek lesz az oka annak, hogy Pista és Eszter nem kelnek egybe. Pista leveléből derül ki, hogy Ferencet vele együtt továbbvitték Szolyváról, és a katonák megölték. Ekkor Eszter meg akarja ölni a gyermekét, de végül meggondolja magát. Pista a távolban még nem tudott az Eszterrel történetektől. Mihály sürgette a lányát, hogy ne titkolozzon vőlegénye előtt, mondja el neki az igazságot.

---

²⁷ Nagy, 1991:99

²⁸ Nagy, 1991:40

Idővel Pista is hazakerül, és a történetek ellenére még mindig feleségül akarja venni a menyasszonyát. A Tóth családban újabb tragédia történik. Eszter öccse, Jóska apja helyett megy el a fakitermelési munkálatokra. A fiatal fiú viszont nem bírja a felnőtt férfiaknak való munkát, és emiatt meg is hal.

Pista megkéri Eszter kezét, aminek egyedül csupán a saját anyja az ellenzője. Székelyné a frigyről hallani sem akar, és megghiúsítja a lánykérőt. Eszter sokáig kétségek között marad. Pista a donbászi munkálatokra önként jelentkezik. Ezután sokáig nem hallani felőle. Székelyné megbánja, hogy elmarta a fiát Esztertől, de már késő: a Donbászról hazaszököttek elmondják, hogy Pistának esze ágában sincs hazajönni, inkább züllésbe menekül. Eszter tragédiája ekkor sejlik fel először. Székelyné azt gondolja előbb, hogy Eszter bújtatja a fiát, Eszter pedig azt, hogy Székelynénél van Pista. A két nő találkozik, és megbékélnek egymással.

Ágnes, Eszter anyja ráveszi a lányát, hogy menjenek el a javasasszonyhoz megtudni a jövőt. A javasasszony szavaiból kiderül, hogy a gyermeke miért nem tud még mindig járni. De nem csak ezt tudja meg: az asszony elmondja, hogy Pista soha nem lesz a párja, és egyetlen támasza és vigasza a gyermeke lesz, akit noha sokáig gyűlölt, mindenkinél jobban fog szeretni. Az Istvánkával kapcsolatos jóslat beteljesül. Ekkor tudatosul Eszterben, hogy a jóslat másik fele is teljesülni fog. Szilason árvíz jön, ami elől Eszter meg akarja menteni a fiát. A történet végén a tragédia kifejlődik: Eszter megőrül.

1.2. Tölgyek alkonya

A történet elején Eszter kórházban lábadozik. Az árvíz elvonul, Eszter épsége viszont kérdéses marad. A család nincs belenyugodva abban, hogy Esztert egy másik kórházba akarják vinni, ezért Mihály a saját felelősségére hazaviszi. Eszternek ettől fogva nem hallani a mentális problémájáról. Annál inkább többet kerül szóba az új gazdálkodás, a kolhoz rendszere, amibe a Tóth család is kénytelen belesimulni. A kollektív gazdálkodásra végül Mihály is ráadja a fejét – papírforma szerint önként, a valóságban nógatasra.

Szilas is elindul a modernizáció felé: bevezetik a villanyt, vele együtt jelenik meg az utcai világítás mellett a *katyafon*, a szilasiak bosszúságára. Ez a szerkezet tudatta a „dicső” szovjet hatalom nagy híreit és kéretlen propagandaszövegeit. Innen tudta meg a lakosság azt is, hogy a tovarisok atyuskája, Jozsif Sztálin elköltözött a túlvilágra. Az új párttitkár személyéről az újságbor értesülnek. Nyikita Hruscsov sem hozott jobb világot a szilasiaknak: az új ukáz szerint a citromtermesztést akarták meghonosítani Szilason. A józan ésszel össze nem egyeztethető terv kivitelezésére Mihályt kérték fel, aki elsőként

nyilvánította ki nemtetszését a dolog iránt. A terv megvalósítása majdnem Mihály szeme világába kerül. De nem csak ez az ötlet sül ki balul: időközben egyre nyilvánvalóbbá válik, hogy az egekig magasztalt kolhozista tervgazdálkodás a termelés csődje, valós hozama hosszútávon nincs.

A kevés munkalehetőség miatt sokan kényszerülnek arra, hogy a Szovjetunió más szegletein keressék meg a család kenyerét. Az elszállingózó munkaerőt a háztáji földek csökkentésével akarják kordában tartani, sikertelenül. Az elégedetlenkedés 1956-ban tetőzik. A magyarországi híreket figyeli szinte minden magyar, abban reménykedve, hogy győz a forradalom. Ám hiába a lelkesedés, novemberben elindulnak az orosz tankok Pest felé, és vérbefojtják a magyarok szabadságát.

Közben a Tóth testvérek legfiatalabbja, Irénke, aki immár tizennyolcéves, eladósorba nőtt. A fiatal lány udvarlója Szabó Jóska. Mihály ráeszmél, hogy amíg „*a politikát odafent mások csinálják, / de idelent / a lánya lakodalmát / neki kell elrendeznie*”²⁹. A fiatalok egybekelnek, és rövid időn belül saját házat akarnak építeni. Ebben Mihály segít, aki a házépítés közben veszi észre, hogy ősi örökségük, a kolhoz tulajdonába került budaháti tölgyes vészesen fogyóban van a következetlen fakitermelés miatt.

Mihály tragédiája a tölgyeshez köthető: a falu előljáróitól kérelmezi, hogy engedjék meg neki, hogy *ducskózhasson* a saját erdejében, de ezt megtagadják tőle. A férfi, aki „*mennyi / ütést, rúgást, rossz szót / kapott annak idején / a lágerben / az orosz katonáktól / civil hajcsároktól / és / tűrte, eltűrte*”³⁰, „*hogy a saját / falu– és fajtájabelije / bánjanak így vele / azzal / nem lehet, nem tud / megbékélni*”³¹.

A történet látványos fordulópontja az ezután következő hatalmas vihar. Eleve furcsán indul a rossz idő, „*hiszen / egész eddigi életében azt tapasztalta, / fordítva / szokott lenni / előbb a szél / tombolja ki magát*”³². Hamar realizálódik, hogy ítéletidővel állnak szemben. Az idősödő asztalos tragédiáját a tövestül kiforduló vén szilvafa halála sejteti meg. Ágnes és Eszter szemével látja meg az olvasó a vihart figyelő Mihályt és Istvankát. Egyik „*vállban meghajlósan meggörbedt*” öregember, míg a másik „*szálfaegyenesen álló*” emberpalánta³³.

A vihar után Mihály egyre jobban leépül, míg Istvánka felemelkedik: nagy vágya, hogy nagy labdarúgó legyen. Az orosz katonától származó unoka azzal győzködi nagyapját, hogy a magyar futballisták világhíresek, ő is magyar, és ő is ilyen nagy labdarúgó akar lenni.

---

²⁹ Nagy, 1996:89

³⁰ Nagy, 1996:118

³¹ Uo.

³² Nagy, 1996:120

³³ Nagy, 1996:124

Mihály jobban örülne, ha az asztalos munkák körül serénykedne, de Istvánkának erre nincs huzalma, a labdarúgás felé viszont annál inkább, olyannyira, hogy Szilason ő szervez focicsapatot. A szilasi labdarúgók sikeresek a térségben, és idővel Mihály is meglátja, hogy unokája valóban tehetséges sportoló lehetne.

Mihály a tudását végül mégis átadja, de sajnos nem családtagnak. Mándi Gábort tanítja meg a mesterségére. A mindig lelkiismeretes Mihály összekülönbözik a falusi vezetőséggel, akik bosszúból nyugdíjaztatni akarják az öreg asztalost. Mihály nem úgy értékeli ezt, hogy szabaddá válik, hanem úgy, hogy felesleges teherré vált. Nem tud így sokáig élni, István bevonulása előtt három nappal meghal.

1.3. A teremtés legnehezebb napja

István, az immár fiatal felnőtt, eleget tesz a hatalom kérésének, és bevonul katonának. Nem is a hatalom, mint inkább nagyapja szellemiségét követi ezzel, hiszen Mihály úgy tartotta, „*amíg világ a világ, / katonaság volt és lesz, / kell, férfivá formálja az embert*”. A katonaságban tehát „férfivá kellett volna válnia”, és a folyamat felé el is indult, de mégsem úgy történt, ahogyan tervezték. Beletörődött ugyan sorsába István, ám nem érzi jól magát az új közegben, ahol nyíltan kijelentik, hogy ölni kell megtanulniuk. Olyannyira, hogy két komoly rosszullete is lesz Istvánnak, aki felett végül kimondják az ítéletet: „*nyegogyen v mirnoje vremja, gogyen k nyesztrojevoj szluzsbe / v vojennoje vremja*”³⁴.

Az ubivaty parancsa, ami mindeddig Damoklész kardjaként függött felette, elillant. Így boldogan hazament volna, vissza, Julihoz, akivel megtörténik az első együttlét. Terve szerint idővel egybekeltek volna, ám nem így történt. Az elmeógyógyintézetben megfigyelés alatt tartják, majd hazaengedik. Juli anyja, Terus a fiatalok közé áll – úgy, mint korábban Székelyné Eszter és Pista közé –, Istvánt örültnek tartja. De valójában nem emiatt tiltja el a lányát tőle. A valódi oknak István származását tartja, de azt is felrója neki, hogy alkalmatlan a katonaságra. Terus nyíltan megmondja, hogy Baksa Danyihoz adja a lányát, akinek bár tehetős szülei vannak, ő maga munkakerülő.

István munkába áll, a falusi kolhoz egyik kocsisa lesz. Innen emelik fel sportszervezővé. Terve szerint Szilason fokozatosan honosított volna meg egyes sportágakat, a cél pedig az lett volna, hogy a falusiak kedvet kapjanak a sporthoz, ne múltó hóbortként vagy felesleges időtöltésként tekintsenek rá. A vezetőségnek is megvolt a maga terve: őket dicsérő oklevelek és kitüntetések bezsebelése a járási vezetőktől. István hamar

---

³⁴ Nagy, 2006: 24 „békeidőben alkalmatlan, háborús időben kiegészítő szolgálatra alkalmas” (a szerző fordítása)

rájön erre. Egyre gyakrabban cseng fülébe nagyapja intése, miszerint kerülje a közösködést a politikai vezetőkkel. A Méhesbe sem megy el a győzelem utáni mulatságra, és hangot is ad annak, hogy szerinte ez nem helyes, hiszen az egyszerű emberek nem lehetnek ott. Emiatt raportra hívhatja be magához a titkár, és rövidesen el is bocsátják. Nemcsak a hivatalából, a helyi labdarúgócsapatból is távoznia kell. Julival találkozában abban reménykedik, hogy legalább ő megértő lesz, ám egykori szerelme ridegen elutasítja.

Istvánnak újra kellett terveznie az életét, hiszen a kolhozba sem mehetett vissza. István a városi téglagyárban helyezkedett el. A városban tudja meg, hogy egyetlen barátja, Árpi, öngyilkos lett, mert embert kellett ölnie, amikor kivégezték Prágába.

A gyárosok csapatában újra rúgni kezdi a bőrt, segítségével a csapata teljesen fellendül. Ám bekövetkezik az, amit soha nem gondolt volna: saját faluja ellen kell kiállnia, és csapatával meg is verik a szilasiakat. A falusiak ismét kivetik maguk közül Istvánt, és a származását firtatják. István nem bírja tovább, idegesen hazaállít, és kérdőre vonja az anyját. A nagyanyja hiába próbálja csitítani, István elhidegül a családjától.

Juli férjhez megy, de nem alakul jól az élete, két gyermekével is elvetél. Dani bácsi tanácsára megpróbál kitörni a faluból: leérettségizik, a városban él, és történelmet kezd hallgatni. A házinéni lányával, Évivel viszonyt folytat, de a lány hamar más férfi után néz. Közben otthon is gazdálkodik, és kibékül az anyjával, aki a konfliktus óta az alkoholhoz menekült. Ettől kezdve egyre többet van otthon.

A diploma átvétele után harminchárom évesen végleg hazaköltözik, és a csonkási iskolában kezd tanítani. A tanári karban sincs tökéletes nyugalma, a párt buzgó hívei igyekeznek keresztbe tenni neki. Tanárként lelkiismeretesen tanít, a gyerekek fejét nem ideológiával tömi, hanem minden oldalt bemutat nekik. Ezt a gyerekek elkottyantják a többi tanár előtt, ami miatt István lába alatt egyre forróbbá válik a talaj. Glasznosztly ide vagy oda, mivel ezután elmondta a véleményét az iskolában bevezetendő új tervezettel kapcsolatban, a kirúgás veszélye fenyegeti, amit az igazgató sem tud megakadályozni. A hatalom felkínálja annak a lehetőségét, hogy eltussolják az ügyét, cserébe besúgónak kell válnia. Ezt a lelkiismerete miatt nem tudja elvállalni, így rövidesen távoznia kell a katedráról, később pedig emiatt útlevelet sem kap. Újból fel kell találnia magát.

De nem csak az ő életében vannak változások, hanem a közéletben is. A magyarság érdekvédelmi szervezeteket alakít a falvakban, a régi futballisták – akiknek sokáig nem volt szabad Istvánnal szóba állniuk – felkeresik őt is, hogy álljon az ügy mellé, hiszen ő értelmiségi, sokat tudna segíteni nekik. István úgy érzi, helye van köztük, így a történet végén a falubelieket visszafogadják.

II. TÖRTÉNELMI ÁTTEKINTÉS

Kárpátalja többször került nehéz helyzetben a XX. század idején³⁵. Elég csupán az 1920-as trianoni békediktátumra gondolni, vagy a két világháborúra, amelyben mindkét alkalommal Kárpátalja volt a kelet és nyugat közötti tranzit. „*A történelmi tapasztalatok pedig beleíródtak az itt élő emberek identitásába*” – írta Csordás László³⁶. A változások érintették a helyi nemzetek közötti kapcsolatot, a kultúrát, a folklórt³⁷, de kihatással volt a közvéleményre, a gazdaságra, és a hitéletre is.

Nagy Zoltán Mihály A sátán fattya-trilógiája a Kárpátalján uralkodó szovjet rezsim szinte teljes idejét öleli fel. A Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetségének minden fő vezetőit és rezsimét fel- és megismerhetjük a könyvekben, akik 1944-től a '80-as évek végéig, kezdve Sztálinnal és befejezve Gorbacsovval. A regénytrilógiában nyomon követhető, ahogy az új államforma megveti a lábát, elterjeszkedik, majd lassan szétesik. Olyan főbb történelmi momentumokról olvashatunk, mint a málenkij robot, a második világháború befejezése, Sztálin halála, az 1956-os magyar forradalom, az 1968-as prágai tavasz, a pangás időszaka, az átmeneti időszak, majd a peresztorjka, végül a kárpátaljai magyar érdekvédelem megszületése. Mindezt egy család történetén vonultatja végig.

Megfigyelhető, hogy az első rész öleli fel a legrövidebb időt, az utolsó pedig a leghosszabbat. Míg az első rész csupán a negyvenes évek Kárpátalját prezentálja, a második könyv innen felvéve a szálát körülbelül a prágai tavaszig kíséri a cselekményt, addig a harmadik regény a brezsnyevi érától a gorbacsovi korszak utolsó éveiiig tart. A külvilág történéseit illetve a szociográfiai leírásokat tekintve a Tölgyek alkonya a leggazdagabb.

A fő történelmi események közül egyedül az 1986-os csernobili atomkatasztrófa az, amelyről nem tesz említést a szerző, bár ez is markánsan érintette a kárpátaljai lakosságot, hiszen Kárpátaljáról is számos ember részt vett az üzembaleset utáni likvidációs feladatokban.

A trilógiában figyelemmel kísérhetjük a szovjet kollektív gazdálkodási formájának, a kolhoznak a keserves indulását, a papírforma szerinti tündöklését és végül lassú széthullását. Ennek a rendszernek a pontos bemutatása azért sikeres a regénytrilógiában, mert a főszereplői munkáscsaládból valók. Ez egyedül István életében módosul, aki a

---

³⁵ Csordás, 2019:45

³⁶ Uo.

³⁷ Uo.

kolhozban a kétkezi munkáról adminisztratív pozícióba kerül, majd gyári munkás lesz, azután tanár. Így a kolhoz mindkét oldaláról alapos leírást kapunk: úgy a propagandaszerinti istenítéssel, mint a gyakorlatban megvalósuló keserű, sokszor eredménytelen munkálatokkal.

2.1. „élni kell, élni muszáj”

A sátán fattya cselekményének indulásakor, 1944 decemberében még hivatalosan tartott a második világháború. Ennek ellenére már mindenkinek egyértelmű volt a Harmadik Birodalom – oldalán a csatlósával, Magyarországgal – bukása. Ezt a lakosság is érzékelte, így 1944 novemberében a meghirdetett háromnapos jóvátételi munkára önként jelentkezők a férfiak. Akkor még nem is gondolták, hogy ez fordulópont lesz szinte minden kárpátaljai magyar és német család életében. A mindaddig egyszerűen élő kárpátaljaiak élete ezzel egy új korszakba lépett, amelynek alapja a terror volt.

2.1.1. Málenkij robot

A háború végéhez közeledve az ötszörösen letelt három nap után egyértelmű volt, hogy komolyra fordult a helyzet. Akkor még a lakosság nem tudott, nem tudhatott arról a bizonyos tervről, ami több ezer kárpátaljai magyar és német férfi életének a végét jelentette. Ez volt a 4. Ukrán Front 0036-os számú határozata, ami 1944. november 13-án kelt³⁸. A határozat értelmében minden magyar és német katonaköteles korú férfinak – vagyis a 18 éves kortól 50 éves korig bezárólag – jelentkeznie kellett a háromnapos jóvátételi munkálatokra, ám valójában a fekete Erzsébeten, 1944. november 19-én nem emiatt indították el a gyalogos menetet Szolyva felé. Sokan a hatósági megkülönböztetés láttán félelmükben szlávnak – szlováknak vagy ukránnak – vallották magukat, olyanok is, akik ezeken a nyelveken nem is beszéltek.³⁹

Az így elhurcolt férfiak – akik közül sokan a frontról tértek haza – hadifogolyként kezelték az orosz katonák⁴⁰. Azok a leírások, amiket a trilógia első részében Mihály mesél el, valóságok voltak: az éhezés és a nélkülözés mindennaposak voltak, sokszor a szabad ég alatt háltak a csontsovánnyá fogyott, megbetegített és agyondolgoztatott férfiak⁴¹, akik közül sokan nem bírták ezt az életmódot. „*[R]eggel húszasával hányták őket a szekérre, akár / az ölfát, vitték az előre megásott gödörbe*”⁴² – meséli a regényben Mihály a családjának. A

---

³⁸ Dupka, 2014:7

³⁹ Dupka, 2014:11

⁴⁰ Dupka 2014:7

⁴¹ Nagy, 2019:22

⁴² Uo.

lágert őrző katonák kihasználták ezeknek az embereknek a kiszolgáltatottságát. Csordás László tanulmányában megjegyzi, a megbánás semmi jelét nem mutatták azért, mert bántalmazniuk kellett embertársaikat, sőt, kiélvezték a helyzet adta lehetőségeket⁴³.

A szolvai láger csupán a kezdete volt a vörös új világnak. Azokat, akik túléltek ezeket a szörnyűségeket, továbbvitték, messzebb a hazájuktól. Sokak ekkor látták utoljára a hazájukat.

2.1.2. Új világ

A Szolván történetekre a vezetőség úgy tekintett, hogy az ott történt szörnyűségek a szögesdróton belül is maradnak. A lágerekben történt kegyetlenkedésekről évtizedekig tilos volt beszélni. Egy volt hadifogoly, Medvigy József elmondta, hogy 25 évet is kaphatott volna azért, ha a táborban történetekről írt volna⁴⁴.

Közben véget ért a második világháború. 1945. május 9-e a szovjet területeken a Győzelem napjaként vonult be, piros betűs ünnepként. A győztes oldal viszont nem követte az oszd meg, ér uralkodj-elvet, ellenkezőleg: mindent elvett, és mindenkit elnyomott. Kiváltképpen azok a nemzetiségek voltak a rendszer céltáblái, akik a háború elvesztésével végleg kiszolgáltatottakká váltak, így a kárpátaljai magyarok és a németek, akiknek vezekelnie kellett a „népük bűneiért”.

A győztes szovjet fél a kénye-kedve szerint szabhatott mindent: határt, életet. Az egyszeri embernek abba nem lehetett beleszólása, hogy a hazáját újból eladták a feje fölé. Nem csoda, hogy furcsának, fájónak, felháborítóknak hatott az, hogy a rendszer elvárta, hogy örüljenek a nagy Szovjetunió létrejöttének.

A sztálini terror mindent és mindenkit elért. A kollektíven végeztetett ingyenmunka Szolvával nem ért véget: a regényből értesülünk fakitermelési munkálatokról, illetve a donbászi *fezeó*, amiről szintén nem adtak a lakosságnak bő tájékoztatást. Viszont az egyértelműen kiderül a cselekményből, ezek szintén megerőltető fizikai munkát igénylő tevékenységek, amelyekbe szintén bele lehet halni, akár csak a lágerekben.

2.2. „az ember túrjön engedelmesen, muszáj”

Az 1950-es években játszódó Tölgyek alkonyában több nagy történelmi fordulópont kap szerepet. A nagy hatalomváltások és annak következményeik nagy hatással vannak a regény cselekményére is. Joszif Sztálin rémuralma 1953-ban megszakadt, helyét Nyikita Hruscsov

---

⁴³ Csordás, 2013:67

⁴⁴ Molnár D., 2019:29

váltotta egy időre. Ezzel megkezdődött a sokszor ésszerűtlenségektől hemzsegő kolhozrendszer, amely nem hozta meg az elvárt jólétet. Olvashatunk 1956-ról, és az utána következő véres megtorlásokról, majd az újbóli nagy hatalomváltásról is.

A regénytrilógia második részében egy bekezdésnyire ugyan, de szó esik egy ugyancsak nagy népiirtásról, ami nem a szovjetekhez köthető. Ez nem más, mint a náci Németország egyik legnagyobb népiirtása, a holokauszt. Mivel Magyarország ekkoriban a németek oldalán állt, a magyar lakosságot sem kerülhette el ez a tragédia, így a kárpátaljai zsidóságot is elérte. Köztudottan a magyar vezetőség próbálta minél jobban kitolni a koncentrációs táborokba való hurcolás időpontját. A náci lágerekből szintén sokan soha többé nem térhettek haza⁴⁵.

2.2.1. Egy diktátor és annak hagyatéka

A sztálini éra a népiirtások mellett a kolhozrendszer bevezetésével is dicsekedhetett. A kolhozok vagyonát a nép vagyona képezte, ugyanis mindent be kellett adni a közösbe – jószágot, földet, erdőt⁴⁶. A rendszer alapját a tervgazdálkodás képezte, amely nem gondolkodott szűk és bő esztendőben, csak stabilan emelkedő jövedelemben, amely a propaganda szerint elhozta volna a Szovjetunióba a jólétet⁴⁷. Ahogy a későbbiekben viszont látható volt, nemhogy jólétet nem hozott magával az új rend, hanem helyenként teljesen tönkrevágta a gazdaságot, veszélyeztetve ezzel az emberek megélhetését.

Talán a rossz termelési mutatókat akarta a hatalom azzal helyrebillenteni, hogy a kolhozokat összevonták. Több falu kolhoza alkotott egy nagy kolhozot, de a nagy közösködés csak tovább rontott a helyzeten. Az emberek hamar ráeszméltek, hogy a nagy unió csupán egy olyan rendszer, amit *Unni jó*.

Az új ideológia az iskolapadokba is beférközött: Lenin és Sztálin mindennapi tananyagként került az iskolások elé, természetesen a szovjet vezetőség szája íze szerint megírva. Ám ez a fajta halhatatlanság sem mentette meg Jozsif Sztálint a valós sírtól 1953-ban: „*nem más, maga / Sztálin, / Joszif Visszárionovics Sztálin / halt meg / ... neki is kitelt, befutotta, letudta / földi pályáját, / hogyhogy itthagya / a hatalmat. dicsőséget, / mekkora birodalom, hányféle nép / teljhatalmú ura / volt, / és / gyilkosa*”⁴⁸.

---

⁴⁵ Nagy, 1996:36

⁴⁶ Nagy, 1996:39

⁴⁷ Nagy, 1996:43

⁴⁸ Nagy, 1996:68

2.2.2. Kolhoz, Hruscsov, '56

A „pótolhatatlan” Sztálin utódja Nyikita Hruscsov személyében érkezett, aki az „elárvult” szovjet népet vezette ezután a hirtelen elhunyt diktátor után. A kolhozrendszer maradt, sőt, újabb elemekkel bővült, nem sok sikerrel. Az emberek emiatt a szűk hazájukon kívül kényszerültek megkeresni a kenyérüket⁴⁹, amit próbáltak retorziókkal visszaszorítani, de sikertelenül.

Eközben kitört Budapesten a forradalom. 1956 októberében „*betelt a pohár, megostromolták a rádiót, Sztálin / szobrát / lerontották*”⁵⁰. Az emberek bár érezték, hogy ez a szabadság nem sokáig tarthat, bíztak a pesti srácok erejében és kitartásában. Ám még ugyanazon évben tankokkal, repülőekkel verték le az oroszok az ellenforradalomnak titulált forradalmat⁵¹.

Az életviszonyok mégsem javultak. Hruscsov hiába gyakorolt kritikát elődjével szemben, a gyakorlatban nem sok különbség volt közte és Sztálin között. Az évek előrehaladásával a gazdaság továbbra sem szárnyalt, az emberek a boltok előtt órákig álltak a sorban kenyérre várva. Hogy a népek Hruscsov elvtárs alatt túléljenek, „*teszik, amit / látnak, tapasztalnak, / megtanulnak lopni*”⁵².

2.3. „ezt így nem bírom tovább”

A szovjet „jólétben” többmillió ember egyik napról a másikra élt, testi-lelki betegként. Az új vezető, Brezsnyev, szintén nem hozta el a megváltást a szovjet népeknek. Tovább folytatódott a besúgó- és a kolhozrendszer. Az emberek bíztak abban, hogy majd jön egy jobb világ, de akik felemelték a hangjukat a népért, mind el lettek hallgattatva, így a prágai tavasz is le lett verve. A szovjetek állandó harcikészültségre kondicionálták az országot.

A maga módján változást a peresztorjka hozott. A nép ellenségének az alkohol lett kikiáltva, de emellett megjelent az egy kicsit „*hosszabb pórázra engedett szólásszabadság*”⁵³ is. Az előbb imádott Gorbacsov hamar „*görbecsövé / avanszált*”⁵⁴. A bizalom visszaszerzésének céljából jelenhetett meg az oktatási rendszer reformja, amit hivatalosan szabad volt kritizálni, ám a valóság kicsit máshogy festett.

---

⁴⁹ Nagy, 1996:80

⁵⁰ Nagy, 1996:85

⁵¹ Nagy, 1996:87

⁵² Nagy, 1996:164

⁵³ Nagy, 2006:177

⁵⁴ Nagy, 2006:177-178

A regénytrilógia befejezése reménysugárral zárul: a titkok és a tömegsírok felnyíltak, az emberek lassan ugyan, de egyre inkább szabadabbak lettek, ennek hatására pedig a kárpátaljai magyar falvakban érdekvédelmi szervezetek csoportjait hozták létre.

2.3.1. Az 1960-as években

Az új vezetővel minden a régi marad a dicső Szovjetunióban. A katonáskodás – megannyi évvel a világháborúk után – még mindig fontos szegmense a rendszernek. Az állandó harci készség 1945 után korántsem állt le. Olyannyira, hogy az 1968-as csehországi forradalmi kísérletet, ami a történelemkönyvek lapjaira a prágai tavasz néven vonult be, szintén katonákkal verték le, akárcsak 1956-ban Budapesten⁵⁵. Így fordult meg a szovjet vélemény a csehekről „*eddig / barátok, testvérek, szocialisták voltak, / most már / ellenségek, / mert elégük lett a nagy testvér bunkóságából, van bátorságuk / vállalkozni a lehetetlenre, szabadulni a vörös óriás pórázáról*”⁵⁶. Persze, a felkelés bár már nem Hruscsov ideje alatt történt, mindez nem jelentette azt, hogy következmények nélkül marad, vagy ne szerezne róla tudomást az egész vörös világ, és ne próbálna meg tenni ellene. Ugyanis az Unió éles szeme mindent figyelemmel követett. „*[M]űködik az ideológia gépezete, tetszése szerint magyarázza a / beállított helyzetet, tartalékosokat mozgósít*”⁵⁷. A szovjet államrendszer pedig erre készítette fel a tagállamjainak katonáit: ha kell, mihamarabb leverjék az árulóvá vált cseheket. A vezetőség parancsa ellen pedig nem volt apelláta: akit kivezényeltek, annak mennie kellett Prágába.

2.3.2. A vastagszemöldökű első elvtárs uralma

A kolhozrendszer továbbra is dübörgött – a papírforma szerint. A valóságban viszont ekkor beszélhetünk a brezsnyevi pangásról, amiben a kolhoz ha a népnek adni csak keveset tudott, mégis egyre inkább átvette a falvakban a teljhatalmat. A kolhozból kiugrási lehetőséget biztosított a katonaság, a gyár és a felsőfokú tanulmányok. Sokan menekülnek ezekbe a lehetőségekbe, és nem csupán a nagyobb kereseti lehetőség miatt. De ezzel a szovjet rendszer mindenhová látó szemét nem lehetett lerázni.

A besúgórendszer továbbra is virágzott, egyre több embert próbáltak beszervezni. Ez csak tovább fokozta a hétköznapi emberek gyűlöletét a rendszerrel szemben, ami ellen viszont nem tudtak tenni.

---

⁵⁵ Nagy, 2006:27

⁵⁶ Uo.

⁵⁷ Uo.

A regénytrilógiában kitűnően van ábrázolva és kontrasztba hozva a propaganda és a valóság. Itt mutatkozik meg a szovjet uralom mondhatni tudathasadásos működése: jelszavaik szerint a népért, a néppel, a nép bevonásával cselekedtek, ennek ellenére az egész unió területén egy erős hierarchia volt jelen.

A Szovjetunió ismét gyászba borult: 1982-ben Leonyid Brezsnyev, „*a vastagszemöldökű / legelső elvtárs*⁵⁸” meghal. Utódjai viszont egyik sem olyan markáns vezető, mint elődjeik, „*egyik öregebb, betegebb a másiknál, egy-két évnyi cáratyáskodás / után már / hálni sem / jár beléjük a lélek, / költöznek ők is / a vöröstéri sírhelyre*”⁵⁹. Ezt egy átmeneti időszak követte, amikor Szovjetuniónak rövid idő alatt cserélődtek a vezetőik. A regényben erről úgy olvashatunk, hogy idősebbnél idősebb emberek kerültek ebbe a pozícióba, akikbe szinte csupán csak hálni járt a lélek. Emiatt is volt nagy meglepetés a viszonylag fiatal utób.

2.3.3. Gorbacsovi világ

Az új első elvtársnak Misa Mecsenijt – Mihail Gorbacsovot – választották meg. Az új vezető új politikai szeleket lebegtette meg a szovjet nép előtt: szükségszerű változásokat akart kieszközölni, a szocialista életmód megreformálását ígerte, amit a maga szovjet módján valóban be is tartott. A korszak kezdetén a régi sérelmek, fájdalmak, tragédiák a felszínre kerülnek – persze, óvatosan, hiszen a szólásszabadság még mindig pórázon volt. Lelkesítő volt a nép számára, hogy az újságokban egyre többet írtak a valóságról, „*idegesítően csillog a szemekben / a jobb élet, a létbiztonság / kiveszettek hitt reménye*⁶⁰”, egészen a szuhoj zakonig⁶¹, amelynek már annyira nem örültek az emberek. A felső utasítás szerint a szőlőtőkét meg kellett ritkítani, a szeszgyáratat visszábbszorítani, ugyanis az alkoholizmus problémáját így kívánták orvosolni – sikertelenül. Az alkoholfogyasztási szokásokat nem sikerült megreformálni. Ellenben a vezetőség szidása és a házi pálinkafőzdek igencsak megszorodtak⁶². Így vált Gorbacsov görbebecsővé az emberek szemében, aki egyik pillanatban a megmentőnek látszott, a másik pillanatban viszont mindenki kiábrándult belőle.

A Gorbacsov-érának viszont voltak egyértelműen pozitív hozadékai is, mint például a határok megnyitása, aminek köszönhetően a kárpátaljaiak a *túloldalra* különféle

---

⁵⁸ Nagy, 2006:175

⁵⁹ Uo.

⁶⁰ Nagy, 2006:176

⁶¹ Uo.

⁶² Nagy, 2006:178

engedélyek és magyarázkodások nélkül is átmehettek⁶³ – bár nem olyan szabadon, mint majd’ hetven évvel ezelőtt. Viszont ahhoz képest, hogy 1944-ben elvágták a külvilágtól Kárpátalját, a gorbacsovi engedmények igenis hatalmas lépésnek számítottak. Ám, amint a történelem is igazolta, nem volt elegendő csupán néhány reformot bevezetni.

2.3.4. Ködös jövő

A fiatalok várakozása idővel beért: „szétesik az öröknek hitt birodalom, önön ostobaságába pusztul bele”⁶⁴, „bukik a rendszer, vele a kolhoz”⁶⁵. Ezzel elkezdődött a kolhoz vagyonának leírása, szétosztása. Az eddigi *kisistenek* hirtelen eltűntek, a nyomás folyamatosan gyengült az embereken, és a véget nem érő Szovjetuniónak mégiscsak a végéhez érhetek az emberek. A peresztrojka ehhez nagyban hozzájárult.

Több mint negyven év hallgatás után végre elkezdhetek az emberek beszélni az igazságról. A hivatalos álláspont szerint ezt szabadon, büntetlenül teheték. Akták kerültek elő, bűnök lettek bűnné nyilvánítva. A feledésbe merültek hitt történelem előtérbe került Szovjetunió-szerte, így Kárpátalján is. De aez még mindig egy cenzúrázott igazság volt, a valódi kritikát mellőzve. Aki valódi kritikát mert gyakorolni, annak az állásába kerülhetett az őszintesége, ahogy láthattuk *A teremtés legnehezebb* napjában István esetében.

A folyamatos engedésnek köszönhetően Kárpátalján is elindultak a mozgólódások. A magyarság falvaiban érdekvédelmi szervezetek jöttek létre⁶⁶. Ha lassan is, de a többévtizedes problémák helyreállítása megkezdődött. A kárpátaljai magyarság pedig reménykedett, mint még addig soha. Reménykedett, hogy mostantól valóban jobb felé fordul hazája sorsa.

Összességében elmondható, hogy a regénytrilógia a kárpátaljai szovjet történelmet átfogóan bemutatja a cselekményen keresztül, ezzel együtt a kárpátaljai magyarság történelmét is a fent említett időszakban. A Szovjetunió nagy vezetői közül valamennyi névszerint is említve van, a kor jellemző politikai álláspontja is reprezentálva van a műben.

---

⁶³ Nagy, 2006:200

⁶⁴ Nagy, 2006:118

⁶⁵ Nagy, 2006:202

⁶⁶ Nagy, 2006:204

III. TÁRSADALMI VÁLTOZÁSOK

A hányattatott kárpátaljai magyarság sorsának megpróbáltatásai 1944 után korántsem értek véget, sőt, a tragédiák sora csak bővült. Bár az Ung-Tisza vonaltól a Kárpátokig tartó Kárpátalja a honfoglalástól egészen az 1920-as trianoni békeszerződés aláírásáig a magyar állam részeként létezett⁶⁷, mégis pont ez a nép került kisebbségi helyzetbe – a saját hazájában. Az új helyzetben tulajdonképpen a társadalom nem volt ura saját magának: azok mondták meg, hogy hogyan alakul itt az élet, akik nem éltek itt, semmilyen kapcsolatban nem álltak a területtel és a lakossággal ezidáig. A hívatlan vendég, akiből rövid idő alatt parancsoló lett, több mint négy évtizedig keserítette meg az emberek életét, feldúlva nemzetet, családokat, emberi kapcsolatokat, és az emberek lelkivilágát.

A második világháború még véget sem ért, amikor Kárpátalján már retorzió fenyegette a magyarságot és a kis számú svábokat. Ez a két nemzet volt az, amely a vörös uralom szemében bűnösnek találtatott. Az, hogy sem a kárpátaljai magyarok, sem pedig a svábok nem szóltak bele a világi politikába, a legcsekélyebb figyelmet sem hívta fel magára Moszkva szemében. Mivel a náci Németország és csatlósa, Magyarország Oroszország ellensége volt a háborúban, így lett ellenséggé ez a két nemzet a kicsi Kárpátalján. Holott ez a kép egyáltalán nem volt ennyire fekete és fehér. Hiszen Kárpátalja lakosságán belül is volt olyan, aki a magyar honvédség soraiban harcolt, és volt, aki éppen a magyar hadsereget lőtte. Így az ellenségesnek kikiáltott lakosságnak előbb „bűnhődnie” kellett, hogy aztán a szovjet népek soraiba ők is egyenrangúként kerülhessenek be. Hogy az egyenrangúság mennyire volt egységes, azt a történelem mutatta meg: bemutatkozásként a jóvátételi munka helyett hadifogság várt a kárpátaljai magyar és német férfiakra. Ennek köszönhetően ma sok nagyapa, nagybácsi, apa, testvér, gyermek, unokatestvér hiányzik a kárpátaljai magyar családokból, ugyanis a jóvátételt valójában halálbüntetés formájában valósította meg Moszkva. Ám itt sem álltak meg: az élet és a becsület után a vagyont is elvették.

A főleg mezőgazdasággal foglalkozó kárpátaljaiakat az a „megtiszteltetés” érte, hogy a szovjet mintagazdálkodás az ő földjeiket is elérte. Ennek értelmében minden közössé lett, vagyis senkié sem volt, mégis mindenkié. A nagygazdák helyett a naplopók és a köpönyegforgatók kerültek a vezetőség soraiba, aminek meglett a böjtje: a kolhozok termelése messze alulmúlta az elvárásokat, noha a hangzatos propagandaszövegek azt sulykolták az emberekbe, hogy dolgozzanak a jóléért. Az emberek látástól-vakulásig

---

⁶⁷ Pál, 1990:7

kapálhatták a kolhoz földjeit, mégsem érték el a jólétet soha. Aki viszont ezt ki merte mondani, kemény büntetésekkel nézhetett szembe. Ha pedig a nép együtt próbált felállni a sárból, akkor a földre lettek taposva – okulásként a többieknek, hogy kétszer gondolják meg, mielőtt hasonlóhoz lenne kedvük.

De minden rendszer egyszer véget ér, így a szovjetnek is leáldozott a csillaga. A hagyaték viszont a mai napig súlyos és könnyel teli.

3.1. Kárpátaljai látkép

Kárpátalja önálló egységként Trianon előtt nem létezett. Társadalma színes volt mindig is, több nép élt itt együtt, békességben. Az itt élők soha nem belső, hanem külső konfliktusok gyengítették, és minden nagyobb tragédia is külső kéz beavatkozásának volt köszönhető. Az itt élők a történelem folyamán soha nem rendelkezettek maguk fölött, a nagyhatalmak a fejük fölött döntöttek a sorsukról. Nem volt ez másképp 1944 és 1991 között sem, amikor a szovjetek szállták meg Kárpátalját, és uralkodtak rajta több mint négy évtizedig. A behatásuk nagy hatással volt az itt élők életére, mentalitására és jövőjére is.

3.1.1. 1944 előtt

Kárpátalján ez egy évtizeden belül a második népirtás. Az elsőről, a holokausztról *A sátán fattyában* és *A Tölgyek alkonyában* említésszerűen olvashatunk. Amikor elkezdődött a zsidók összegyűjtése, öreg Grósz Mihálynak akarta adni az értékeinek egy jutányos részét, de ő nem fogadta el⁶⁸. Ennek a Grósznak volt a leszármazottja az Eszter kezelő orvos. Grószék családja még idejében, 1942-ben nevet változtatott, Grószról Garayra, így mentve meg az ivadékokat a koncentrációs táborból⁶⁹. Ám a zsidók közül még 1945 után sem merték sokan visszavenni igazi nevüket, félve attól, hogy származásuk miatt újból bajba keveredhetnek. jelenik meg a téma. A zsidók hátrahagyott vagyonára sokan rátették a kezüket.

„[A] magyarok, a csehek, mind / magunkra hagytak bennünket”⁷⁰ – hangzik el. Trianon után valóban egyedül érezhette magát a magyar közösség, ami egyik napról a másikra kisebbség lett a saját hazájában. Az emberek tisztában vannak azzal, hogy nemzetközileg lettek cserben hagyva. Erre utal, amikor Mihály azt mondja, hogy az angolok is magukra hagyták a kárpátaljaiakat. Ebben a két világháború lezárásának igazságtalan döntéseit is érezni lehet. Persze, az ilyen beszélgetéseket szigorúan csak maguk között folytathatták, hiszen a dicsőséges Szovjetunió lakosai ilyen felbujtó beszélgetéseket nem

---

⁶⁸ Nagy, 2019:28-29

⁶⁹ Nagy, 1996:36

⁷⁰ Uo.

folytathattak, nem kritizálhattak a rendszert, ami kenyeret adott nekik – papíron. Mint a cselekményből – és a történelemből is – kiderül, hogy sokszor csak morzsákra futotta, kenyérre nem.

A csehszlovák éra utáni magyar időkről sem volt mindenkinek jó emléke. Saját családi élményként azt a példát tudom felhozni, amit az asztélyi dédanyám, Csapó Jolán mesélt el, aki a második visszatérés kapcsán nagyon negatív emlékeket idézett fel. Elmondása szerint Kárpátalja visszafoglalása után a „pereceseket” az anyaországiak között volt, aki „felvidéki kommunistának” nevezte. Ezt a kemény vádat éles tusként élete végéig magában hordozta, és többet emlegette, mint azt, hogy a kommunisták elvették a földeket, elvitték a két ősi portából az egyiket, megölték a sógorát, vagy azt, hogy a volt cselédség lopta el a családi vagyont nagyrészt. És ezt a fajta csalódást lehet kiérezni a Mihály és Kári beszélgetéséből is. Mert a sajátjaink közüli árulást mindig nehezebben éljük meg.

3.1.2. 1944 után

1944 novemberében a férfiaknak háromnapos jóvátételi munkálatokra kellett jelentkezniük. Az orosz vezetőség nagyon jól tudta, hogy a főképpen kemény fizikai munkából élő kárpátaljaikat ez nem fogja megriasztani, ellenkezőleg, éppen azért fognak jelentkezni. A csapda bejött: a férfiak valóban azt gondolták, hogy csupán néhány nap munkáról van szó, amit hamar elvégeznek, és utána mindenki mehet a saját dolgát végezni az otthonába. Csakhogy nem így történt. A magyar falvakban ettől fogva nyugtalan volt a helyzet. A katonakorú férfiak, akik az erőt jelentették, eltűntek a lágerekben. Az ottani szenvedésekről sokan a családnak is félve meséltek.

1944-ben azok maradhattak csupán otthon, akik „idejében” behódoltak az orosz uralomnak. Az ilyen hirtelen lett kommunista nemcsak biztonságba került, hanem azonnal vezetővé vált. Ezek az emberek nem csupán uralkodni kezdtek a saját fajtájukbelijein, hanem ki is fosztották őket. *A sátán fattya* kisregényben ezt a fajta szerepet Seresék töltötték be⁷¹. Seres Bálint és a „vezérkar” bármelyik portára bemehetett, bármit elvihetett onnan – jóságot, ételt, italt –, sőt, azt is megtehették, hogy ott helyben azt parancsolták, hogy készítsenek számukra lakomát⁷². De akkor sem zavartatták magukat, amikor éppen temetés volt: a halotti torból is vígan lakmároztak⁷³.

---

⁷¹ Nagy, 2019:30

⁷² Uo.

⁷³ Uo.

Ám ezzel sem érték be: ha valaki meg merte makacsolni magát a katonákkal vagy ezekkel a „vezetőkkel” szemben, az életével játszott – ezek az emberek könnyörület, becsületet, Istent nem ismertek. Mint ahogyan azt a tizenhét éves fiataalt is lelőtték, aki nem akarta továbbhajtani a jószágot, amit a katonák akkor gyűjtöttek be az emberektől. A gyermek halálából nem lett ügy, az elkövetőnek a hajszála sem, görbült emiatt⁷⁴. A falusi embereknek élniük kellett, túlélniük ezekben az időkben. Akinek nem volt jószága, jobb híján magát fogta be a járom elé, és úgy művelte meg a földet. *A sátán fattyában* erről is olvashatunk⁷⁵.

A rendszer üdvöskéinek, mint Seres Bálintnak, a törvény sem szabott határt. Kétes üzleteket folytathatott, embereket verhetett át, sőt, akár azt is megtehetette, hogy azzal oldotta meg az ügyet, hogy az áldozatokat íteltette el. Ilyen mozzanatól olvashatunk, amikor Seres egy városi hivatalnokot csap be azzal, hogy a határon átszökteti őt és a családját. Ezért nem kevés összeget kért el, majd amikor segítenie kellett volna, feladta a hivatalnok családját, akikre szigorú büntetés várt. Eközben Serest kitüntették, a falu mintaemberévé avanszálták⁷⁶, hiszen „*a / nagy Szovjetunió határai sérthetetlenek*”⁷⁷ voltak, Seres pedig a rendszer szemében hős volt, hiszen éppen egy határsértést akadályozott meg. A falusi ember ekkor tudta meg, hogy hová is tartozik. Az értetlenkedését, amelyet Tóth Eszter tolmácsol, teljesen jogosan teszi: „*ezer éve magyar föld ez, hogy jön ide az orosz határ, / csak nem itt akarnak maradni végleg, hát / milyen jogon*”⁷⁸. Az emberek pedig ekkor szembesültek azzal, hogy amíg a férfiakat elhurcolták, addig helyettük is megszavazták az új államformát – papírforma szerint demokratikusan⁷⁹.

Közben az elhurcolt férfiak egy része a háromnapos munkáról, és ott kellett folytatniuk az életüket, ahol 1944 novembere előtt hagyták. Nem volt eljárás, nem volt kártérítés amiatt, mert egy életre megnyomorították őket a lágér falai között. Hiszen hivatalosan ők csak jóvátételi munkán voltak, amit kötelesek voltak elvégezni, mint a kollektíven bűnös nép részeseként. Ebből az olvasatból nekik kellett hálásnak lenniük az életükért, egyáltalán azért, hogy a rendszer volt olyan kegyes, hogy a soraiba emelje őket. Holott ezek az emberek soha nem lehettek a rendszer egyenrangú részei. Bár a szovjet népen belül mindenki egyenlő volt, valójában azért voltak „egyenlőbbek”, ahogy George Orwell

---

⁷⁴ Nagy, 2019:30-31

⁷⁵ Nagy, 2019:40

⁷⁶ Nagy, 2019:43

⁷⁷ Uo.

⁷⁸ Uo.

⁷⁹ Nagy, 2019:44

Állatfarmjában olvashattunk róluk. A hazatérteknek nem lehetett nyugtuk, hiszen nem tudhatták, legközelebb miért kell majd felelniük, milyen koncepciók perbe fogják majd őket, ahol kirakattárgyalásokon ki tudja, mit vágnak a fejükhöz. Így nem csoda, hogy a hazatértek szó szerint örültek, hogy élnek, nem törekedtek arra, hogy hivatalos választ kapjanak arra, hogy mi is történt velük. Mert válasz helyett néhány év újabb lágert kaptak volna.

A modernizáció és a falu zárt világának kontrasztját mutatja be a *Tölgyek alkonyának* indulásában a szerző. A kórházban a falusiak nem értették a szakszavakat, hiszen nem is volt alkalmuk idegen szakkifejezéseket hallani vagy használni. A regénytrilógia második fejezetének elején szinte érződik a bizalmatlanság az orvosok, vagyis a tudomány felé. Az otthoni javasasszonyban még mindig jobban hisznek, mint egy városi orvosnak. Holott már a XX. század közepén járunk az időben, az effajta falusi praktikákat mindenütt döntögette a tudomány, kiváltképpen a kommunista rezsim, ami minden hitet – keresztényt, babonát egy kalap alá véve – keményen üldözött. Eszter esetében is megfigyelhető, hogy inkább saját felelősségre hazavitték a szülők a lányukat, minthogy egy másik kórházba szállítsák. De nem csak ez volt a bizalmatlanság oka, hanem az eddig látott terror. Mihály fejében az is megfordult, hogy a lányát emberkísérlethez akarják felhasználni, azért akarják egy másik kórházba átszállítani, „*vagy sikerül, vagy nem, mit számít nekik, egy emberrel, / pláne, ha magyar, / több, vagy kevesebb*”⁸⁰.

Az új kommunista életforma kezdte teljesen áthatni a falusiak életét. Megjelent az új gazdálkodás, a kolhozrendszer, ami a hivatalos álláspont nagyon ígéretesnek, demokratikusnak tűnt, ám a való életben a bürokrácia egy új szintje épült ki. Ám a bürokrácia volt a legkevesebb, amit itt problémaként lehetett volna felhozni. A nagyobb baj a vezetőség meggondolatlan kiválasztása volt. Az induló rendszer eme hibája a falusi gazdának a figyelmét sem hagyta hidegen. Ugyanis aki eddig sokholdon gazdálkodó volt, egyszerre napszámos lett a saját földjén. Viszont azok, akik soha addig nagyobb gazdaságot nem vezettek, nem volt kellő tapasztalatuk, rálátásuk a földművelésre és az állattartásra, akiknek eddig egyszerű parancsokat kellett csupán végrehajtaniuk, ők lettek a termelés vezetői, előljárói⁸¹.

Maga a koncepció valóban méltányos lett volna abból a szempontból nézve, hogy az egyenlőség nevében hadd jusson az is felelős pozícióba, akinek eddig nem volt alkalmá. Csakhogy mint minden gazdasági ágazatnak, úgy az állattartásnak és a földművelésnek is megvannak a maga technikái, törvényszerűségei, amikkel csak az lehet tisztában, aki évek

---

⁸⁰ Nagy, 1996:28

⁸¹ Nagy, 1996:22

óta gazda volt. A falusi gazdák kifakadása nem a cselédek és a napszámosok személye ellen szólt, hanem a tapasztalatlanságuk ellen. A rendszer ezen ésszerűtlensége ellen szóló kritikája fogalmazódik meg Mihály és Kári beszélgetése alatt. „*Ami fent volt, most alulra került*”⁸² – konstatálja Mihály. És ezzel a kiszólással tökéletesen össze lehet foglalni azt, ami történt a kommunizmus ideje alatt.

Éppen emiatt volt rosszabb a Seresék kiskirálykodása, kisatyaúrstenkedése, mint a későbbiekben Szidoré. Ezek az emberek időben „felmérték a helyzetet”, és így kerültek hatalmi pozícióba. A falu vezetői közé is csak hozzájuk hasonlók kerültek. Új embereket az új rendbe – mert az első ember ezentúl a faluban nem a bíró volt, hanem a párttitkár, aki „*zsebrevágja az elnököt is / kolhozostul, mindenestül*”⁸³. Érdeemes külön kitérni a hierarchiarendszerben a titulusok változására, valamint ennek a falura történő hatására. Bár én, millenista Z generációsként már nem éltem az „orosz világban”, a mai napig a falu első emberét – amit ugye a '40-es évektől a párttitkár töltött be, aztán a polgármester, ma pedig az új közigazgatási reformnak köszönhetően a *sztároszta* – még mindig bírónak nevezik faluhelyen.

A *Tölgyek alkonyában* tüpontos leírásokat kapunk arról, hogy hogyan működött az új rendszer, milyen volt a berendezkedés módja, illetve hogyan bonyolították le ezt a folyamatot: „*majd jön az ukáz fentről. / és kinek, / a titkárnak, / az meg összehívja a pártgyűlést, kötelezi az elnököt és a / többi vezetőembert a fentről jött utasítás végrehajtására, és azok mit / tehetnek, hiszen ők is párttagok, ők a párttagok, kötelező őket a fegye- / lem, így aztán mozgósítják a jónépet, mert tudják, / amit odafent eldöntenek, alul arra csak / rábólintani lehet, szabad*”⁸⁴.

A rossz gazdálkodás példájául a cári Oroszországot állítja szembe Mihály a szovjettel: míg a cári uralom alatt exportálták a búzát, a szovjetek importálták a búzát, mert a tönkrement gazdaság nem termelt annyit, amennyi elég lett volna⁸⁵. A kolhoz viszont nem választás kérdése volt, amihez be kellett szolgáltatni minden ingó és ingatlan vagyont, földet, igavonó jószágot, de még a földműveléshez használatos szerszámokat is⁸⁶. Aki nem akart belépni, végül az is rákényszerült, mert a magángazdáknak magas adókkal, kötelező beszolgáltatásokkal kellett pótolni azt, amit nem a kolhozban termelt meg⁸⁷. Az embereknek

---

⁸² Uo.

⁸³ Nagy, 1996:23

⁸⁴ Nagy, 1996:24

⁸⁵ Uo.

⁸⁶ Nagy, 1996:30

⁸⁷ Nagy, 1996:25

egyetlen vigaszuk csupán az maradt, hogy ezért nem ők a hibásak, a felelősség nem őket terheli, hanem a rendszert és annak csatlósait⁸⁸.

A falusi gazdálkodási élet tehát teljesen megváltozott. Míg eddig mindenki a saját földjét művelte meg a kertje mellett, mostantól a kolhozét vetette, kapálta, aratta⁸⁹. A betakarításkor pedig a régi nagygazdák csűrjei is megteltek – de már nem a nagygazdáknak, hanem az államnak, emiatt kerültek lakat alá ezek a tárházak⁹⁰.

A falusi gazda azonnal meglátta, hogy mi a baj a munkatervvel: megszabták, mennyit takarítsanak be egy munkanapon, amiből kaptak a munkások is⁹¹. A probléma ezzel az volt, hogy nem minden évben volt ugyanolyan hozamú termés, a tervgazdálkodás viszont egyenrangúnak vett minden évet. Vagyis ha egy éven kevesebbet takarítottak be, akkor értelemszerűen az emberek is kevesebbet vittek haza. Márpedig az emberek minden évben ugyanannyit fogyasztottak, a kenyérhez nem gyúrhattak kevesebb lisztet. Emellett az emberek a kolhozból kapott terményből adtak el, hogy legyen pénzük fedezni a költségeiket – ruha- és cipővásárlás –, és ha nem volt mit eladni, azon az éven nem jutott új holmira⁹². A tapasztalt gazdák hipotézise sajnos beteljesedett: a következő évben gyér volt a termés, az emberek alig várták, hogy a nap végén megkapják kicsiny kis fizetésüket⁹³.

Eközben a hivatalos álláspont szerint – amit az újságok is megírtak – a szorgosan dolgozó nép együtt munkálkodott és együtt is élvezték a javakat, amit a bölcs vezérkarnak és a Nagy Szovjetunióknak köszönhetnek⁹⁴. A hazug propaganda mindenkinek szemet szúrt ugyan, de nem szólalhattak fel ellene, hiszen a tökéletesnek beállított rendszerben – a hivatalos álláspont szerint – csak a felbujtók találtak⁹⁵. Így járt Cirok Bert is, aki Héj Balázssal, az újságíróval összekülönbözött⁹⁶. Az eredménye egy kirakatper lett, ami tíz évet rótt Cirok Bertire⁹⁷. Ugyanez lett a sorsa Kovács Andrásnak is⁹⁸. Az eset után Héj Balázst „*megveti, utálja mindenki, de muszájságból / respektálják, vagyishát / úgy tesznek*”⁹⁹.

A szabadság és egyenlőség nevében a kárpátaljaiak és a magyarországiak nem érintkezhetek hivatalosan. De a találékony nép a vasszigoron is megtalálta a kiskaput. Mivel

---

⁸⁸ Uo.

⁸⁹ Nagy, 1996:39

⁹⁰ Nagy, 1996:42

⁹¹ Nagy, 1996:43

⁹² Uo.

⁹³ Nagy, 1996:56

⁹⁴ Nagy, 1996:44

⁹⁵ Uo.

⁹⁶ Nagy, 1996:45-46

⁹⁷ Nagy, 1996:48

⁹⁸ Nagy, 1996:49

⁹⁹ Nagy, 1996:50

beszélgetni a határon keresztül sem volt engedélyezett, sőt, akik a határ mellett dolgoztak, azokat állandóan ellenőrizték, énekelve adták tudtára a másik oldalon lévőknek a híreket¹⁰⁰. Hiába volt mindkét fél szocialista ország, a határ fokozottan ellenőrzött terület volt, amit tilos volt átlépni, az emberek már beletörődtek abba, hogy talán soha többé nem lehet átjutni a túloldalra¹⁰¹. „[A]z egész ország egy nagy udvar, szegesdróttal körülke- / rítve, sehol másutt nincs ilyen”¹⁰² – állapítja meg Mihály a regényben ezzel kapcsolatban.

Ebben a zavaros korszakban nem is csoda, hogy az emberek hite és etikai megítélése is megingott. Ezt jól szemlélteti az az eset, amikor a határ másik oldaláról egy férfi, akinek Seres megölte a fiát, megüzeni Seresnek, hogy bosszút forral ellene. Mihály mérlegelt a bosszúvágy kapcsán: „a szülő, az apa / nem felejt, / ez érthető, / az már nem, hogy / bosszút forral, / a bosszú nem keresztényi cselekedet, Istennél a büntetés / joga”¹⁰³. Különös Mihály viselkedése ezzel kapcsolatban: bár őt is meghurcolta a rendszer, a hite és a régi erkölcs sokkal erősebb benne, mint annak a vágya, hogy megtorolja akár a vele történeteket is. Ebből is látszik, hogy az istentelen rendszerben az istenfélők hozzáállása nem változott meg, bár elegendő indokuk lett volna a bosszúra. De ahogyan a későbbiekben is láthattuk, a rendszerváltás után nem voltak véres megtorlások, bár a gyilkosok nagyrésze még életben volt.

A hitélet módosulásáról ugyan nem olvasni a regénytrilógiában, de az köztudott, hogy a rendszerben minden vallás üldözött, nemkívánatos volt. Az embereknek a hite mégis erősebb volt, nem adták fel a kereszténységet, odahaza imádkoztak, és a gyermekeiket is imádkozni tanították. A fiatal generáció így nőtt bele egy kettős életformába: otthon a keresztényi világban éltek, az iskolában és a kolhozban pedig a kommunizmus szerint cselekedtek.

A társadalom egyik fele még fel sem dolgozta a negyvenes évek tragédiáit, az új generációt már egy új szemléletben nevelte fel a rendszer¹⁰⁴. A gyermekekben emiatt egy kettőség alakult ki: megszokták, hogy az iskolában azt tanítják nekik, hogy nincs Isten, és a dicső szocializmus a nép megmentője. Odahaza viszont együtt imádkozott a család, viszont a rendszer ellen senki sem mert nyíltan beszélni a gyermekek előtt¹⁰⁵, mert féltek, hogy az

---

¹⁰⁰ Nagy, 1996:58

¹⁰¹ Uo.

¹⁰² Uo.

¹⁰³ Nagy, 1996:58

¹⁰⁴ Nagy, 1996:60

¹⁰⁵ Uo.

összinte gyermekek az iskolában még elmondanák, hogy otthon mit hallottak ezzel kapcsolatban, ezzel bajba sodorva önmagukat és a családjukat.

Szilás a modernizáció újabb lépcsőfokára lépett: bevezették a villanyt, de vele együtt a *katyafont* is¹⁰⁶, amin éjjel-nappal szól a propagandaszöveg. Az emberek kénytelenek voltak elviselni, ellene tenni, vagy az oszlopkőről a hangosbeszélőt leverni nem merték, félve a retorziótól. De nemsokára egy újabb kellemetlenség érte a falusiakat. A határvédelem nevében – a *spionok* kiszűrése érdekében – már nem csak a határon állomásoztak a katonák, hanem erdőn-mezőn is keresték a betolakodókat, akiket leleplezni hazafias kötelességnek számított¹⁰⁷. Ugyanígy a falu határában talált gyanús csomagokat is be kellett jelenteni¹⁰⁸.

Sztálin elvtárs halála után a rendszer leghűbb szolgálói mind gyászoltak. Nagy beszédeket tartottak, amelyben a mennyekig magasztalták volna Sztálint, ha a hivatalos álláspont szerint nem lettek volna ateisták. Siratták azt a Sztálint, aki meg akarta őket is ölni csupán származásuk miatt, aki mindent elvett az emberektől, és rettegést adott helyette. A nem párttagok nyíltan nem merték kinyilatkoztatni, de magukban egyáltalán nem siratták a legnagyobb elvtárst.

3.1.3. 1953 után

Ezekben az időkben történ az új hatalomváltás, ami új időket jelentett a kolhozok számára. Elkezdtek mindent termelni, amit csak lehetett, illetve próbálkoztak olyan növények termesztésével is, ami éghajlati sajátosságok miatt volt lehetetlen. Így kezdtek el Szilason citromot termelni¹⁰⁹. Ahogy a kolhoz szervezésébe, úgy ebbe sem volt beleszólásuk az embereknek, akik mind tisztában voltak azzal az evidens ténnyel, hogy a kárpátaljai klíma nem a déli gyümölcsök termesztésének kedvez. Az egyre rosszabbodó termés következtében az emberek nem kapnak elegendő fizetést, így arra kényszerülnek, ami számunkra, ma élő kárpátaljaiaknak szintén nem idegen: máshol próbálnak szerencsét. A Szovjetunió belül a keleti országok voltak a célpontok – Oroszország és Kazahsztán voltak a legnépszerűbbek – , ahol brigádokba szerveződve építkezésekre jártak¹¹⁰. A *sztrojka* – ahogy a kárpátaljaiak nyelvhasználatában meghonosodott – a napjainkig meghatározó kereseti lehetőség. Csupán a célpontok módosultak, kelet helyett inkább nyugat felé orientálódnak.

---

¹⁰⁶ Nagy, 1996:63

¹⁰⁷ Nagy, 1996:65

¹⁰⁸ Uo.

¹⁰⁹ Nagy, 1996:73

¹¹⁰ Nagy, 1996:80

A falusi vezetőség szankciókkal próbálta itthon tartani a munkaerőt, de a háztáji föld megkurtítása sem volt elég meggyőző ehhez¹¹¹, hiszen az életfeltételek nem javultak. Az elégedetlenség nem csak Kárpátalján volt jelen. 1956-ban a kárpátaljaiak is a szabadságban reménykedtek, és abban, hogy visszakerülnek Magyarországhoz¹¹². A megtorlás viszont újra lelombozta a kedélyeket. Ez ellen nem tehettek a kárpátaljaiak, hiába látták a Magyarország felé haladó tankokat, nem állíthatták meg azokat¹¹³.

Az emberek látva, hogy nyugat cserbenhagyta a forradalmat, lemondanak arról a reményről, hogy újból magyar világ lesz Kárpátalján. Ehelyett maradt az Unió, amit *Unnió Jó*, ahogy Mihály is megfogalmazta.

A kolhozrendszer az erdőgazdasághoz sem volt kegyes. A fákat tonnaszámra irtották, amiből bútorok készültek, házak épültek, de az utánpótlásról már nem gondoskodtak, nem ültettek elegendő csemetét a kivágott fák helyébe¹¹⁴. Úgy gondolták, az erdő majd kitermeli újra magát. Akkor az emberek nem is gondolták, hogy a házakkal, bútorokkal együtt a természeti problémákat is megöröklik az unokák. A hatását már az akkori emberek is érezhették, ítéletidők formájában¹¹⁵. Elgondolkodtató, hogy az emberek már ekkor tisztában voltak azzal, hogy a felelőtlen fakivágásból mekkora problémák adódhatnak, és mi, az unokák, a bőrünkön érezzük ennek a következményeit. Ezt a problematikát nagyon jól írja le a szerző az 1996-ban kiadott regényében.

Közben az emberek hírt kaptak az Amerikába kitelepültekről, akik a tengeren túl megcsinálták a szerencsájüket. Ilyen volt Mayer is, aki megírta a levelében, hogy míg odahaza „*villával / kereste a kenyerét, ott meg / villában / lakik*”¹¹⁶. A kárpátaljaiak nagyon jól tudták, hogy ezek az emberek soha többé nem térnek már haza. Ez szintén egy olyan probléma, ami napjainkban is érinti a kárpátaljai társadalmat.

Ezekben az időkben ismerte meg a kárpátaljai lakosság a sorbanállást a boltok előtt a kiporciózott kenyérért. A helyzeten az új pénz sem javított, hiszen hiába lettek olcsóbbak az árucikkek, „*de ugyanannyival kevesebb / a fizetés, a nyugdíj is*”¹¹⁷.

A kolhoz nem hibázhatott a rendszer szerint. De a kolhoz vezetője igen, így a rossz mutatókat azzal „oldották meg”, hogy új, külsős vezetőt tettek a kolhoz élére¹¹⁸. Az új elnök

---

¹¹¹ Nagy, 1996:81-83

¹¹² Nagy, 1996:85

¹¹³ Nagy, 1996:87

¹¹⁴ Nagy, 1996:101-104

¹¹⁵ Nagy, 1996:120

¹¹⁶ Nagy, 1996:137

¹¹⁷ Nagy, 1996:155

¹¹⁸ Nagy, 1996:156

új embereket is hozott magával, méghozzá oroszokat, akik általában véglegesen letelepedtek a falvakban¹¹⁹. Így az addig színmagyar falvak is lassan elkezdtek elveszíteni homogenitásukat. Az orosz anyanyelvűek jelenléte indokoltta az orosz osztályok bevezetését az iskolákba, ahová a létszámért – a szülők pedig abban a reményben, hogy a gyermeküknek ezzel megalapozzák a jövőjüket – a magyar anyanyelvűeket is beírták, feladva ezzel az anyanyelvi oktatás lehetőségét¹²⁰. Aki pedig erre felhívta a figyelmet, arra kérte a szülőket, hogy gondolják meg magukat, ne írassák a magyar gyermekeket orosz osztályba, előbb-utóbb a vezetőséggel találta szembe magát.

Az egyre rosszabbodó helyzet a kolhozban a becsületes embereket is arra kényszerítette, hogy lopjanak. Persze, nem egymástól, hanem a kolhoz javaiból tulajdonították el a javakat, ami végülis az övék volt¹²¹. Ez a fajta lopás nyílt titok volt minden kolhozban, csupán arra kellett ügyelniük az embereknek, hogy ne nyilvánosan tegyék, amit tesznek. Ez a hozzáállás a kolhoz további életét végigkísérte.

3.1.4. Az 1960-as és 1970-es évek

„*A nemzetközi helyzet egyre fokozódik*” – hallhattuk minden idők egyik legjobb magyar filmjében, *A Tanúban*. A kijelentés a '60-as és '70-es évekre talán mégjobban illett, hiszen a szovjet világ fegyverkezett, tartva egy esetleges újabb háborútól. Ezért a sorkatonaságot komolyan vették. Három év alatt megtanították az embereket ölni¹²². Eközben gondoskodtak a kopaszok mindennapi betevője és képzése mellett az okításukra is: a mozikban *spionos* filmeket adtak, éppen azért, hogy még kikapcsolódás közben is azt csepegtessék a katonákba, hogyan kell védeni a nagy szovjet hazát¹²³, úgy a külső ellenségtől, mint a belsőtől. Ebben az időben a csehek kísérelték meg azt, amit a magyarok 1956-ban – az eredmény is hasonló lett¹²⁴, a prágai tavaszt is elfojtották.

Azok, akik felfogták a helyzet súlyosságát, azoknak nem volt könnyű mindezt elviselni. Istvánnak sem volt az, ahogyan azt meg is jósolta osztályfőnöke „*jó fejed van, fiam, ismerni fogod az életet, meglátod a látszat / mögötti valóságot, de ne örülj ennek a képességnek, szenvedni fogsz / tőle*”¹²⁵. István dilemmái valószínűleg minden gondolkodó kortársának nagy kérdések voltak szintén: meddig lehet elmenni, hol a határ, ahol már

---

¹¹⁹ Nagy, 1996:161

¹²⁰ Nagy, 1996:162

¹²¹ Nagy, 1996:164

¹²² Nagy, 2006:13-14

¹²³ Nagy, 2006:10

¹²⁴ Nagy, 2006:27

¹²⁵ Nagy, 2006:30

közéjük tartozol? És ezek a dilemmák teljességgel érthetőek voltak. Az embernek meg kellett teremtenie az egzisztenciáját, de meg akarta óvni a szabadságát is. Ez viszont egy nagyon ingoványos talajra vezette, ahol a döntések nem mindig voltak egyértelműek.

Breznjev időszakában a sport jó figyelemelterelés volt. Ezt a szovjet vezetőség is időben felismerte. De ezt is ellenőrizték, a sportprogramok is a kolhozhoz tartoztak. Ekkoriban épültek Kárpátalján a kolhozok költségén a nagy művelődési házak, a *klubok*, ahol aktív kulturális- és sportélet folyt a vezetőség figyelme mellett. Ugyanis még a sportban is volt politika, amiről jól tudtak azok, akik erre adták a fejüket¹²⁶. A falusi vezetőség szemében nem volt a sport más, mint egy újabb lehetőség a járás becsületének kivívására. Azok, akik nem mérték fel a helyzetet, még örültek is ennek: nagy lehetőségek vártak rájuk. Azok, akik viszont átlátták, hogy mi van ennek a hátterében, sokat töprenghettek, mint István is, amikor elvállalta a sportszervezői állást. A kecskét is jóllakatni és a káposztát is meghagyni nem lehet egyszerre, és végül István is rájött erre.

És voltak olyanok is, akik megtörtek, nem bírták tovább. Ilyen volt Áрпи, aki nem tudta feldolgozni azt, hogy ölnie kellett, ezért öngyilkos lett¹²⁷. Pedig nem ő volt a hibás, de az ő lelkiismerete nem tudott elszámolni azokkal a szörnyűségekkel, amiket át kellett élnie: „*Ápri / nem örült meg, / Áripiből / akarata ellenére / gyilkost csinált / ez a rendszer*”¹²⁸. Ilyen esetben az Áprikből mártír lett. És pont azok beszéltek róla a legnagyobb szavakkal, akik a sírba juttatták.

Nem csoda, hogy az a generáció, amelyik beleszületett ebbe a korba, de nyitott szemmel járt, úgy érezte, hogy ennek a rendszernek véget kell érnie, és ezt még nekik is meg kell élniük¹²⁹. Nagyon jól tudták, hogy erre viszont várniuk kell, és magukhoz mérten csendben kell maradniuk a túlélés érdekében. Az idősek viszont nem voltak ilyen pozitívak, őket a történelmi ismeretek, a kor, amit megélték, józanabb belátásra bírta: „*ha ezt a társadalmat, a rendszert / teljes átalakulással együtt járó sokkhatás / sújtaná, / amire semmi esély, ládd, a törökvilág eltartott százötven évig, / az oroszvilág / isten tudja, meddig / egzisztál, / megingathatatlanak látszik, az emberélet pedig / rövid*”¹³⁰. Ezek a rideg tények voltak az akkori közhangulatról, államformáról. És az akkori jelenben valóban így is tűnt: a világ másik legnagyobb szuperhatalma tagadhatatlanul a Szovjetunió volt.

---

¹²⁶ Nagy, 2006:79

¹²⁷ Nagy, 2006:115

¹²⁸ Nagy, 2006:117

¹²⁹ Nagy, 2006:118

¹³⁰ Nagy, 2006:154

Az erkölcs sem volt már olyan, mint a régi – látszólag. Mert szeretője nagyon sok embernek volt még a régi boldog békeidőkben is, de nyíltan senki sem merete ezt bevallani. A falusi szigorhoz szokott Istvánnak így sokkhatás volt Évi viselkedése, aki nyíltan bevallotta, hány férfival volt Istvánig együtt¹³¹. István összehasonlította anyja esetét és ezt a lányt: anyját megerőszakolták, mégis mindenki elítélte, míg ez a lány úgy élt, ahogy csak akart, és mégsem érte szégyen. A falusi lányok nem mertek volna bárkivel így nyíltan szexuális kapcsolatot létesíteni, vagy akár csak cigarettázni. Ez mind a városiak „privilegiuma” volt. Faluhelyen ez életre szóló szégyen lett volna.

A teremtés legnehezebb napjában megfigyelhető a gyári munka egyre magasabb presztízse a kolhozhoz szemben. Ez a legjobban István bérezésén és életvitelén látszik: odahaza a kolhozért lótot-futott egész nap, míg a gyárban ilyen nyomás nem volt, a munkanap végén tanulni is érkezett, aktívan részt vett a gyár labdarúgó-csapatában is. Egyszerű gyári munkásként sokkal többet keresett, mint a kolhozban sportszervezőként, felelős állásban.

3.1.5. Az 1980-as évek

A vastagszemöldökű elvtárs is elköltözött az élők világából. Utána rövid ideig egyik vezér a másikat váltotta, míg aztán Gorbacsov lett Szovjetunió új feje, aki viszonylag fiatalon került ebbe a pozícióba. Az ország és a társadalom átalakításának ígérete a párttagokat teljesen lázba hozta. Ebből is látszik, mennyire orruknál fogva voltak ezek az emberek: míg azelőtt a berendezkedést tökéletesnek láttatták velük, ők is annak látták. Az új vezetőség ahogy azt mondta, hogy változtatni kell, azonnal egyetértettek ezzel. Vitathatatlan, hogy itt kezdődtek meg azok az új szelek, ami nélkül nem lett volna változás, majd az unió felbomlása, de önmagában az a jelenség, hogy a vezetőség szerint a tej fekete, akkor a párt szerint is fekete volt, megmaradt ugyanúgy, mint Sztálin idején.

A peresztrojka meghozta az emberek kedvét az újságolvasáshoz, amiben már nem csak kormánypropaganda kapott helyet, de néhol az igazság is – ugyanis ez csupán *egy „hosszabb pórásra engedett szólásszabadság”*¹³² volt, nem valós demokrácia: „*a kutyák csaholhatnak, a pártkaraván / halad tovább*”¹³³. És amit a párt mondott, azt kellett mondania mindenkinek. Ha a párt azt mondta, hogy az alkohol a legfőbb ellensége a népnek, akkor a párttagok kórusban mondták vissza, hangoztatták odahaza: az alkohol a legfőbb ellensége a

---

¹³¹ Nagy, 2006:157

¹³² Nagy, 2006:177

¹³³ Uo.

népnek. Ez viszont a társadalom többségének nem volt a kedvére való, hiszen a szesztilalom egy újabb sorbanállási jelenséget hozott magával. Csak attól fogva nem a kenyérért álltak sorba, hanem az alkoholos italokért az arra kijelölt üzletek előtt¹³⁴.

A társadalom hangulata hamar megváltozott az új első emberrel szemben: Gorbacsovból *görbecső* lett a kárpátaljaiak számára. Az élelmes emberek viszont feltalálták magukat a helyzetben: elkezdték az otthoni pálinkafőzést¹³⁵.

A glasznoszty nem hozta meg az igazi szólásszabadságot. Szabad volt beszélni – de szigorúan csak azt, amit megengedtek. A megfigyelések ugyanúgy folytatódtak, és a széllal szembenállni nem volt kifizetődő. Erre figyelmeztette Istvánt az igazgató is¹³⁶. Bár meghirdették a központi oktatási rendszer megreformálását, a valóságban ez még mindig csupán annyit jelentett, hogy a kiadott ukázokra hevesen kellett bólogatniuk a döntéshozóknak – akik valójában semmiféle döntést nem hozhattak, csakis azt, amit előre megmondtak nekik.

Az újságok hiába írták azt, hogy ezt meg kell vitatni, ez csupán annyit jelentett, hogy a tervezetet támogatniuk kell¹³⁷. István viszont kimondja azt, amit nem lett volna szabad: vagy *„eleve hibásak az újító szándékkal megtett, elkapkodott lépések, / vagy ... / ez a társadalom / így, ahogy van, / megreformálhatatlan, mert / szűkkeblű politikai érdekekből, hozzáértés nélkül összetákolta / régi alapokra / nem lehet jövőt építeni”*¹³⁸. A valóban őszinte kritikát végül – egyéb mondvacsinált vádakat társítva hozzá – megfogadják: Istvánt kivetik maguk közül. Egyetlen lehetőség csupán az lett volna ennek elkerülésére, ha besúgónak áll, ám ezt a lelkiismerete nem engedte neki¹³⁹.

Egy ilyen őszinte kirohanás már nem került az ember életébe, „csak” az egzisztenciájába. A határok megnyílása után István még mindig *persona non grata*-nak számított, útlevelet sem kapott. De ez az állapot is csak átmeneti volt, mert az emberek igényelték közel negyven év hallgatás után az igazságot. Így tömegsírok, és ezzel együtt nagy titkok tárulnak fel. A mártírokat méltóképp temetik el. A rendszer haldoklott, *„hol van már / ötvenhat, hatvannyolc, a vaskesztyűs kéz ököljoga, ereje, / bomlik a sátáni szövedék, ... hallani / a történelmi vekker / könyörtelen ketyegését”*¹⁴⁰. Ez már nem átmeneti

---

¹³⁴ Uo.

¹³⁵ Nagy, 2006:178

¹³⁶ Nagy, 2006:179

¹³⁷ Nagy, 2006:180

¹³⁸ Nagy, 2006:184

¹³⁹ Nagy, 2006:190-194

¹⁴⁰ Nagy, 2006:201

visszaesése volt a hatalomnak, mint 1956-ban, hanem a vég kezdete, a visszafordíthatatlan hanyatlás.

Ezzel együtt a kolhoz, a megbuktathatatlanul vélt gazdasági rendszer is a végét járta. Mivel a kolhoz is hanyatlott, így az általa működtetett létesítmények – klubok, sportcsapatok – szintén nem álltak túl jól. Éppen emiatt a vezetők megpróbálták kiemelni ezekből a pénzt, átmenekíteni a közös vagyont a saját zsebükbe. Csakhogy ez nem teljesen így történt: „*cincálják százfelé a maradék vagyont*”¹⁴¹. A közös tulajdont újraosztották, és bár nem jutott mindenkinek az a rész vissza, ami negyven évvel ezelőtt a családokhoz tartozott, a semminél ez is több volt. Erről a fejetlen időszakról édesanyám is mesélt. „*Eddig azt tanították, hogy az a miénk, közös, az adott munkát, abból valósultunk meg. Fejetlenség lett, mindent elkezdtek elfele adni*” – mesélte a beregi kolhoz szétesését.

Bár egy zűrzavaros időszak volt, mégis ott és akkor született meg a kárpátaljai magyar érdekvédelem. A folyamat elindítói tisztában voltak azzal, hogy az emberek bizalmát meg kell nyerniük, ami nem volt egyszerű feladat¹⁴². A szovjet rendszer bukása után a társadalom nagyrésze nem akart sehová sem tartozni, ugyanis addig kötelező volt a pártban lenniük. Az új helyzet viszont pont a szabad választási lehetőségre épült. Ezt Kárpátalja-szerre érezte a magyarság, ezért kezdtek szervezetben gondolkodni, és összefogni¹⁴³.

3.2. Családi szerepek megváltozása

A szovjet rendszer alaposan felkavarta a kárpátaljai családok életét. De nem itt kezdődött meg a társadalom átalakulása, hanem már a Nagy Háborúval. A két világháború több évre elrabolta a férfiakat – apákat, testvéreket, gyermekeket – a családtól. Sokan soha nem tértek vissza a háborúk csatamezőiről. 1944-ben a családok éppenhogy visszakapták a férfi tagjait, már el is kellett engedniük. Ekkor nem is sejtették, hogy a háromnapos munka a háborútól is rosszabb lesz. A családok családfő nélkül maradtak, az anyáknak kellett ezt a feladatot is ellátniuk. Idővel ez a fogság is véget ért, de sok család támasz nélkül maradt, hiszen a lágerekben több ezren haltak meg embertelen körülmények között.

A beinduló kolhozrendszer szintén nagy hatással volt a családok életére. Az eddig főleg háztartásbeli nőket aktív keresővé tette. A szovjet propaganda az egyenlőséget a férfiak

---

¹⁴¹ Nagy, 2006:202

¹⁴² Nagy, 2006:204

¹⁴³ Nagy, 2006:205

és nők között is hirdette, így egyértelmű volt, hogy a nőknek is munkába kellett állniuk ugyanúgy, mint a férfiaknak. Ez teljesen megváltoztatta az addigi családi szerepeket: míg eddig az anya volt az otthon őrzője, ettől fogva emellett pénzt is keresett. De nemcsak a nőket vonták be a kollektív munkába, hanem az ifjúságot is. A nyári vakáció ideje alatt a fiatalság nem maradhatott otthon, aktívan ki kellett venniük a részüket a kolhoz életéből: kapáltak, kötöztek, szőlőt szedtek, öntöztek, permeteztek¹⁴⁴.

A fentiekből jól kirajzolódik, hogy a kommunista felfogás az élet mindegyik területére kihatott, még a családokra is. A kolhozokban minden kézre szükség volt. Valójában nem csupán a népnevelő szándék miatt dolgoztak a kiskorúak, hanem azért, mert másképp nem érkeztek volna a felnőttek elvégezni a munkálatokat.

Nehézségek ide vagy oda, az élet nem állt meg, az emberek továbbra is házasodtak, háznál tartották a lakodalmakat. Az előkészületek is a háznál történtek. Mihály a kor szokásait követve készülődik „*X-lábú asztalokat ácsol, gyalulatlan deszka a fedőlap, / ... egy-egy ág falvédő papírt hengerít végig rajta, oda- / erősíti sok rajzszöggel, lócákat a dohánysimítóból hoz, az udvar arra / alkalmas részén téglából alacsony alkalmi tűzhelyet sikerít, jó széle- / set, hogy elférjen rajta a nagy fazék*¹⁴⁵”. A rokonság vagy a szomszédság összefogásával készültek a nagy napra. A régi szokásokat itt is megtartották¹⁴⁶. Ma már egyre ritkábban látni ilyen esküvőket, holott, alig tíz-tizenöt évvel ezelőtt még sokaknál így zajlott le a jeles nap.

3.2.1. A nők helyzete az új rendszerben

A málenkij robot ideje alatt több ezer kárpátaljai nő került iszonyatos leterheltség alá. Azoknak, akiknek több gyerekük volt, könnyebb helyzetben voltak, hiszen volt kivel megosztani a ház körüli teendőket és a földművelési munkálatokat. A kamasz gyerekek nagy segítséget jelentettek az anyjuknak. Azok, akiktől a bevonuló orosz katonák elvették az eszközöket és/vagy a jószágokat is, még nehezebbé vált ezt megoldaniuk. *A sátán fattyában* olvashatunk arról, hogy Bertáék igavonó jószág híján magukat fogták be az eke elé, és úgy művelték a földet¹⁴⁷.

Ám a nem csak a munka miatt voltak a nők leterhelve, hanem a kétségek miatt is, hogy látják-e viszont azokat, akiket a rendszer elragadott tőlük. Külön stresszor volt az idegen hatalom jelenléte, ami bármit tehetett velük a szó legszorosabb értelmében. Mint a

---

¹⁴⁴ Nagy, 2006:58

¹⁴⁵ Nagy, 1996:89

¹⁴⁶ Nagy, 1996:90

¹⁴⁷ Nagy, 2019:40

történelemből ismeretes, a vörös terror alatt több ezer nőt erőszakoltak meg. Tóth Eszter története azokban az időkben bárki története lehetett volna. *A sátán fattyában* még érzékelhető a régi rendhez való ragaszkodás. Az új rendszer hamar megtanította mindenkinek, hogy a régi szokásokat el kell engedni, ez egy új korszak immár.

A férfiak hazatérével nem oldódott meg a helyzet. A kolhozokban mindenkinek dolgoznia kellett. A Tóth család női tagjai is beálltak dolgozni mind. A régi rend még megmutatkozik, amikor azon tanakodtak, hogy ki maradjon otthon Istvánkával, és ki menjen dolgozni. Előbb Ágnes akarták otthontartani, mondván, majd a fiatalok dolgoznak. Végül úgy egyeztek meg, hogy az otthon dolgozó asztalos Mihályra marad a kisfiú felügyelete, Irénke délután veszi át a pesztrálást, Ágnes és Eszter pedig mindketten a kolhozban fognak dolgozni¹⁴⁸. Eszterék a szőlőbe jártak dolgozni, főleg gyalogszerrel tették meg oda és vissza az utat, mert a szekerekre csak az idős nők ülhettek¹⁴⁹. A nők metszettek, venyigét hordtak, karóztak, kötözték, kapáltak, öntözték, permeteztek – munkában nem volt túl nagy különbség ezen a téren férfi és nő munkája között¹⁵⁰.

Az országhatár mellett dolgozó asszonyok megtalálták a módját annak, hogy felvegyék a kapcsolatot a határ másik oldalán élőkkel. Ezt mutatja be az a rész, amikor a magyarországi oldalon a nőket Seres felől faggatják, de ők szóban nem válaszolhatnak, mert munka közben is megfigyelés alatt tartották őket. A nők énekelni kezdtek. A dalszöveg helyett viszont az új híreket énekelték meg. Erre a módszerre azért volt szükség, mert beszélgetni nem beszélgethettek, de az éneklést senki sem tilthatta meg az embereknek: „*Mari már elkezdett énekel- / ni, énekelve adta tudtára annak az embernek, hogy szilasiak vagyunk, / átadjuk az üzenetet, hogy ne legyen egy nyugodt perce sem a gyilkosnak*”¹⁵¹.

3.2.2. A férfiak helyzete az új rendszerben

A kollektív bűnösség nevében több ezer férfit vittek el lágerekbe. Apákat, fiúkat, testvéreket szakítottak el egymástól. Ennek példája, amikor Mihályt hazaengedték a táborból korára való tekintettel, de a fiát, Ferencet továbbvitték¹⁵². A hazatért férfiak egy teljesen új világgal találtak szembe magukat. A velük történekről nem beszélhettek, ahogyan azt már korábban kifejtettem. A megpróbáltatások viszont folytatódtak: további kitermelési munkálatokra

---

¹⁴⁸ Nagy, 1996:40

¹⁴⁹ Nagy, 1996:41

¹⁵⁰ Uo.

¹⁵¹ Nagy, 1996:58

¹⁵² Nagy, 2019:20

kellett jelentkezniük önként. Eközben az otthoni gazdasággal nem tudtak foglalkozni – holott a kárpátaljaik nagyrésze mezőgazdálkodásból tartotta fenn magát.

A rendszernek erre is megvolt az orvossága a kolhozokkal. A bolsevik világ mindent közössé tett azzal, hogy mindent be kellett szolgáltatni. Ez nagy fájdalom volt az addig többholdas gazdáknak, akik odahaza maguk igazgatták a gazdaságot, most pedig mások parancsolták meg ezeknek a gazdáknak, hogy hogyan műveljék a földet.

A családfőknek sok esetben kellett okos döntést hozniuk. Ezen dilemmák Mihály életében nagyon jól kirajzolódnak, amikor döntenie kellett az igazsága és a békessége között. A család érdeke sok mindent felülírt, még a büszkeséget is. Így esett meg, hogy a volt családi erdőjéből kérelmeztetni akarta, hogy ducskózhasson. Ezt a rangján alulinak érezte, hiszen az jogosan a család tulajdona volt évtizedekig, most pedig koldus módra kellett megalázkodnia olyan emberek előtt, akiknek egy igazságos rendszerben semmi joguk nem volt eldönteniük ezt¹⁵³.

Mihály nem a földbe döngölt becsületét nézte, hanem a családja érdekeit. Ám mégis volt egy pont, amit már ő sem tudott elviselni, sem emberként, sem családapaként, sem férfiként. Emiatt nem meglepő, hogy az esetbe belebetegszik, mert nem tudja azt elfogadni, hogy a saját fajtájabeli, a falubelije uralkodni akar rajta és a családján¹⁵⁴.

A férfiakra nagy szükség volt az állandó hadkészségben. Hároméves sorkatonai kötelezettsége volt mindenkinek, ami alól csak komoly betegség lehetett a felmentés. Nem a szűk hazájuk katonájának nevelték itt a fiúkat, hanem a Szovjetunió védelmére. Ez azt is jelentette, hogy bárhol volt szükség katonaságra, az unió bármelyik felébe mozgósíthatták a katonákat. Ebben az új generációban elevenen élt az idősök visszaemlékezése, ahogy Istvánban is, aki nagyapja magával vitt a férfitársaságba, ahol „*sorra vették a falut, a kolhoz, a világ / dolgait, saját katona- és lágeréletüket, kitárgyalták a magas hivatalok, / hatalmak rafináltságát*”¹⁵⁵.

Az ölés parancsát nem mindenki tudta teljesíteni, mint István sem, aki keresztény neveltetést kapott, így úgy érezte, hogy ez a parancs nem összeegyeztethető az ő hitrendszerével, „*ölni, / tiszta téboly, leköpvé az isteni parancsolat, Pál apostol szent / üzenete, / a szeretet soha el nem fogy, / itt a bizonyosság, elfogyott, nem kell, a sátáni hatalom*

---

¹⁵³ Nagy, 1996:114-116

¹⁵⁴ Nagy, 1996:118

¹⁵⁵ Nagy, 2006:11

rút /értékrendjében nincs helye”¹⁵⁶. A katonaság ennek ellenére elvárt társadalmi norma volt a fiúk felé, a felnőtt életbe való beavatás.

Összegezve a kárpátaljai társadalom több mint negyven év alatt teljesen átalakult úgy gazdaságilag, mint társadalmilag. Az önálló embereknek meg kellett tanulniuk kollektíven együtt élni és dolgozni. „*Közös lónak túrók a háta*” – tartja a közmondás, és a közel ötvenéves kommunista rezsim alatt a benne élő emberek ezzel naponta szembesülhettek. Mint ahogy azzal is, hogy az egyenlőnek kikiáltott rendszerben senki sem egyenlő, és a földi mennyországot sem tudja a kolhoz megvalósítani. Ez a fajta társadalmi berendezkedés kihatással volt a családok életére is, a „régit rendet” jócskán átalakította.

---

¹⁵⁶ Nagy, 2006:14

ÖSSZEGZÉS

A regénytrilógia utolsó darabjának megjelenése óta tizenhét év telt el. Azt a történetet, amit Nagy Zoltán Mihály mesélni kezdett a Tóth család életén keresztül, talán soha nem fog vége szakadni. Hiszen Kárpátalján nem állt meg az élet harminc évvel ezelőtt. Tragédiák, elhallgatott múlt és bántalmazások ellenére ez a közösség él, élni akar, és élni fog – ahogyan Brenzovics László kárpátaljai magyar politikus megfogalmazta¹⁵⁷. De vajon ma azért élünk-e, mert „élni kell, élni muszáj”, vagy javult a helyzet?

Szakedolgozatomban Kárpátalja történelmi és társadalmi változásaival foglalkoztam Nagy Zoltán Mihály *A sátán fattya*-regénytrilógiájának tükrében. Az 1991-es *A sátán fattya*, az 1996-os *Tölgyek alkonya* és a 2004-es *A teremtés legnehezebb napja* című kisregények alapján vizsgáltam meg a kárpátaljai történelmi és társadalmi változásokat 1944-től a késő 1980-as évek végéig.

Dolgozatom három fő részre oszlik. Az első fő részben a regénytrilógiát mutattam be. Mindhárom mű keletkezését, stílusát és fogadtatását ismertettem, majd bővebben kifejtettem a regények cselekményét, azoknak idejét, helyszíneit, szereplőit.

A második fő részben a történelmi változásokat bontottam szét a három regény alapján. A regénytrilógia első darabja, *A sátán fattya*, az 1940-es éveket öleli fel, így ebben a részben a málenkij robotról és a szovjet rezsim berendezkedéséről írtam. A sátán fattya-trilógia második része, a *Tölgyek alkonya* innen veszi fel a történet szálát, és az 1960-as évek legelejéig tart, így az alponban a kolhozosítás, Sztálin halála, Hruscsov hatalomra kerülése, az 1956-os forradalom és az utána való időszak került górcső alá. A regénytrilógia befejező része, *A teremtés legnehezebb napja* az 1960-as évektől a késő 1980-as évekig való időket mutatja be. A dolgozat ezen felében olyan történelmi momentumok kerültek elemzésre, mint a brezsnyevi éra, a prágai tavasz, az 1970-es évek pangása, Brezsnyev halála és az utána történő rövid hatalmváltások, a gorbacsovi Szovjetunió és annak reformjai, illetve a kárpátaljai magyar érdekvédelem születése.

A dolgozat legnagyobb részét a harmadik fejezet képezi. Itt került elemzésre a kárpátaljai magyarság sorsa a fent említett időszakot tekintve a regénytrilógia alapján. Az elemzés során a társadalom egészétől a falusi élet megváltozásán át a családok felhígulása is előtérbe került. Ezen belül a férfi és női szerepek megváltozásával foglalkoztam, amelynek prezentálásához a regény szereplőit használtam fel. Kitértem arra, hogyan forgatta fel a

---

¹⁵⁷ Elhangzott a XXVII. Kárpátaljai Nyári Szabadegyetem nemzetpolitikai kerekasztal-beszélgetésén Felsőszinevén, 2019. július 4-én

kommunista diktatúra a kárpátaljaiak életét, hogyan éltek az emberek a legnagyobb rettegés és nyomor közepette, hogyan kellett sokáig tűrniük, és végül hogyan oldódott meg a helyzetük. Ezek a történetek mély nyomot hagytak úgy a családok, mint annak tagjainak életében. A nagy politika így a kisember életét is meghatározta, sőt, felülírta. Hogy ennek milyen hatásai voltak a férfiak és nők életére, szintén taglaltam. Az elemzéseket már nem egyes regénydarabhoz kötöttem, hanem kronologikusan dolgoztam fel.

A dolgozat megírásához az említett regénytrilógián kívül több kárpátaljai és magyarországi szakirodalmat – recenziókat, tanulmányokat, kritikákat stb. – használtam. A szakirodalomgyűjtés *A sátán fattya* esetében egyszerűbb volt, hiszen Nagy Zoltán Mihály ezen műve mára már az irodalmi kánon részévé vált. A regénytrilógia másik két részéhez viszont jócskán csekélyebb irodalom állt rendelkezésre. Itt főleg a kárpátaljai szakirodalomra hagyatkoztam. Ez is igazolja azt, hogy a regénytrilógia első darabja messze felülmúlta a többi részt úgy olvasottságában, mint elismertségében. Bár a fent említett tény nehezítette a szakdolgozat megírását, ugyanakkor a témaválasztását éppen ez motiválta. Ugyanis éppen emiatt a regény feldolgozásának lehetőségeinek tárháza állt előttem.

РЕЗЮМЕ

Тема дипломної роботи – Аналіз соціально-історичних змін в трилогії роману Золтана Мігая Надь «A sátán fattya». Об'єктом нашого аналізу стали романи «Сатанинське сім'я» (угор. «A sátán fattya»), «Занепад дубів» (угор. «Tölgyek alkonyu»), «Найважчий день творення» (угор. «A teremtés legnehezebb napja»). Предметом дослідження стали найважливіші історичні катаклізми та суспільні зміни, відображені в названій трилогії.

Структурно робота складається з трьох головних частин. Перша присвячена дослідженню стильової своєрідності романів, їхніх сюжетно-композиційних особливостей, а також тому, як твори були сприйняті критикою. Романи виходили у світ протягом 1991 і 2004 років, а події, зображені в них, відбуваються з 1944 до кінця 1980-х років. Центром подій є придумане закарпатське село – Сілаш. Головні персонажі – члени родини Товт. У першому романі використано першособову нарацію, події розповідаються від імені головної героїні – Естер Товт. У другому романі використано розповідь від третьої особи, тут подано історію Мігая Товта й Іштвана Товта. У центрі змалювання останньої частини трилогії – Іштван Товт, про життя якого автор розповідає в другій особі однини.

У другій частині дипломної роботи ми простежуємо головні історичні події періоду 1944 – кінця 1980-х років, описанні в романній трилогії. Таким чином, ми прослідкували за подіями на Закарпатті від сталінського режиму до часів Горбачова, йдучи за сюжетом трьох романів. Зокрема, це масова депортація угорців у 1944 році («маленький робота»), репресії, радянський терор, колективізація і створення колгоспів, смерть Й.Сталіна, хрущовська відлига, революція 1956 року в Угорщині, прихід до влади Л.Брежнєва, пражська весна, епоха «застою», смерть Л.Брежнєва і наступні події, М.Горбачов і перебудова, гласність і, зрештою, організація суспільного руху із захисту закарпатських угорців.

Третя частина дипломної роботи присвячена конкретним суспільним змінам. Йдеться про життя закарпатських угорців, про докорінні зміни, які настали у сільському житті після 1944 року, про зміну родинних ролей. Розглянуто і зміну ролі чоловіка та ролі жінки, що проілюстровано на прикладі членів родини Товт. Хоча другий і третій розділ дипломної роботи тісно пов'язані, все ж ми вважали за доцільне розділити історичні та суспільні події, щоби детальніше дослідити тему.

Метою кваліфікаційної роботи було цим дослідженням гідно вшанувати жертв радянського режиму. Ми вивчили головні історичні факти, якомога точніше розкрили історично-суспільні зміни на Закарпатті через романну трилогію «Дитя сатани».

IRODALOMJEGYZÉK

1. Benke Attila: *Női passió. Zsigmond Dezső: A Sátán fattya*. Utolsó letöltés: 2017. 12. 24. <https://www.prae.hu/article/10151-noi-passio/>
2. Bertha Zoltán: *Sors és lélek a megalázottságban*. In: Magyar Napló 2000/3.
3. Csordás László: *A malenykij robot és hatásának megjelenítése Nagy Zoltán Mihály A sátán fattya című kisregényében*. In: Együtt 2013/3, 65-68.
4. Csordás László: *Regény a rettenetről*. In: Együtt: 2019/6, 45-49
5. Dupka György: *A kollektív bűnösség elvének alkalmazása a kárpátaljai magyarokkal és németekkel szemben, a 4. Ukrán Front Katonai Tanácsa határozatainak végrehajtása az NKVD-jelentések tükrében, 1944–1946*. Doktori (PhD) értekezés. Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar, Budapest, 2014
6. Elek Tibor: *Fordulóponton: összegzés és újat kezdés*. In: Görömbei András szerk. Nemzetiségi magyar irodalmak az ezredvégen. Debrecen, 2000.,548-550
7. Eperjesi Penckófer János: *Tettben a jellem. A magyar irodalom sajátos kezdeményei Kárpátalján a XX. század második felében*. Magyar Napló-Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség, Budapest, 2003
8. Farkas Gábor: *Szembenézés és szembesülés. Nagy Zoltán Mihály írói világa*. In: Agria, 2018/4:197-202
9. Gacsályi Sára: *Levetkezhetsen múlt – Megnéztük A Sátán fattyát*. Mandiner. Utolsó letöltés: 2017. december 18. https://mandiner.hu/cikk/20171216_gacsalyi_sara_film_a_satan_fattya
10. Jakab Bálint Mihály: *Otthon is idegen. Nagy Zoltán Mihály: A teremtés legnehezebb napja*. In: Hitel, 2005. január, 109-110
11. Kurmay Anita: *Prózaíró technika Nagy Zoltán Mihály első regénytrilógiájában*. Magiszteri dolgozat. II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Beregszász, 2019
12. Lőrinc Bernadett: *Elbeszélői technika és írói világ Nagy Zoltán Mihály első regénytrilógiájában*. Szakdolgozat. II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Beregszász, 2017
13. Márkus Béla: *Ballada és beszámoló. Nagy Zoltán Mihály regényciklusáról*. In: Görömbei András szerk. Nemzetiségi magyar irodalmak az ezredvégen. Debrecen, 2000.,547.

14. Molnár D. Erzsébet: „*Kitárni az ország és a világ előtt az igazságot.*” *A kárpátaljai magyarok 1944-es elhurcolása: tények, adatok, összefüggések.* In: Dupka György (szerk.): „*Kitárni az ország és a világ előtt az igazságot.*” GULÁG–GUPVI-kutatók nemzetközi fóruma, 2018. Szolyvai Emékparkbizottság – Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2019,29-44
15. Molnár Krisztina: *Konvenció kontra lelkiismeret.* Nagy Zoltán Mihály Tölgyek alkonya című regényéről. In: *Együtt*, 2014/2, 78-81
16. N. Pál József: „...*a közös rettenetbe belenémult a falu...*” Nagy Zoltán Mihály: *A sátán fattya.* In: *Kortás*, 2001, 45/8
17. Nagy Zoltán Mihály: *A sátán fattya*, Hatodik Síp, Budapest-Ungvár, 1991/Intermix Kiadó, Ungvár – Budapest, 2019
18. Nagy Zoltán Mihály: *A teremtés legnehezebb napja.* A sátán fattya című trológia 3. része. Második kiadás. Intermix Kiadó, Ungvár – Budapest, 2006
19. Nagy Zoltán Mihály: *Tölgyek alkonya.* (A sátán fattya második része). Hatodik Síp Alapítvány, Mandátum Könyvkiadó, Budapest – Beregszász, 1996
20. Pál György: *A magyar irodalom Kárpátalján (1945–1990).* Nyíregyháza, 1990
21. Penckófer János: *Civódó tündérek prédája. Műfaj és mondat kérdése Nagy Zoltán Mihály lírai történetmondásában.* Magyar Napló, 2000/3
22. Penckófer János: *Nem felelőtlen jóslás - féltő aggodalom (Gondolatok Nagy Zoltán Mihály Tölgyek alkonya, A sátán fattya folytatásaként készült, frissen megjelent könyve kapcsán).* Pánsíp, 1996/3, 17-18
23. Penckófer János: *Hatvanból harminc. Nagy Zoltán Mihály három évtizedes alkotói pályájának vázlata.* In: *Együtt*, 2011/1, 63-68
24. Tóth Menyhért: *Jó alapanyagból ötlettelen végeredmény Zsigmond Dezső: A Sátán fattya.* Filmtett – Erdélyi Filmes Portál, utolsó letöltés: 2017. december 22. <https://www.filmtett.ro/cikk/4744/zsigmond-dezso-a-satan-fattya>
25. Pierre Vallas: *Mitológiai enciklopédia.* Saxum Kiadó, Budapest, 2010: 466-467
26. Vojtech Zamarovsky.: *Istenek és hősök a görög-római mondavilágban.* Móra Könyvkiadó, Budapest, 1970: 137